

พรมแดนศึกษา และ มานุษยวิทยาชายแดน:
การเปิดพื้นที่ สร้างเขตแดน และ
การข้ามพรมแดนของความรู้¹

**(Border Studies and Anthropology of
Borders: The Making of Space, Territory, and
Trans-boundary of Border Knowledge)**

จักรกริช สังขมณี (Jakkrit Sangkamanee)

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้มุ่งที่จะเปิดพื้นที่ และกระตุ้นความสนใจในวงวิชาการ การศึกษาพื้นที่พรมแดน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากมุมมองทางมานุษยวิทยา เนื้อหาหลักของบทความชิ้นนี้เป็นการทบทวนวรรณกรรมทางสังคมศาสตร์ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพื้นที่พรมแดน/ชายแดน และชี้ให้เห็นถึงความ จำเป็นในการสรรสร้างแนวคิดและวิธีการศึกษาใหม่ ๆ ในวงการศึกษาทาง สังคมศาสตร์ของไทย ทั้งนี้เพื่อให้สามารถตอบรับกับความสลับซับซ้อนและ พลวัตของความเป็นชายแดนได้ บทความชิ้นนี้ย้อนกลับไปอ่านงานเขียน สำคัญๆ ที่เกี่ยวกับชายแดน โดยเฉพาะงานที่มีรากฐานมาจากการศึกษา พื้นที่ชายแดนสหรัฐ-เม็กซิโก ตลอดจนศึกษาอิทธิพลของพื้นที่และงานการ ศึกษาดังกล่าวที่มีผลในการศึกษาพื้นที่ชายแดนอื่นๆ ที่มากขึ้น นอกจากนี้ บทความชิ้นนี้ได้เสนอภาพในอีกด้านหนึ่งของโลก ซึ่งเป็นภาพของการ ปะทะประสานระหว่างแนวคิดของพรมแดน/ชายแดนแบบอาณานิคมและ ของชนพื้นเมืองในพื้นที่แถบลุ่มน้ำโขง ทั้งกรณีของพื้นที่ชายแดนสหรัฐ- เม็กซิโกและแถบลุ่มน้ำโขงเอง ต่างก็ได้ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงอย่าง ต่อเนื่องของแนวคิดและมุมมองที่มีต่อพื้นที่ชายแดน ทั้งนี้ส่วนหนึ่งอาจ จะเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของระบบโลก แต่ส่วนหนึ่งก็มาจากการ ตกตมและการถกเถียงทางความคิด ที่มาจากการถกเถียงทางวิชาการด้วย เช่นกัน จากการทบทวนงานการศึกษาและพัฒนาการทางแนวคิดที่ว่าด้วย พรมแดน บทความชิ้นนี้ชี้ถึงความสำคัญในการหาจุดร่วมที่จำเป็น เช่นการ ทำความเข้าใจนิยามของคำที่ใช้ การย้อนมองประวัติทางความคิด หรือแม้ กระทั่งการตรวจสอบแนวคิดที่ผ่านๆ มา ในวงการศึกษา ทั้งนี้เพื่อให้เกิด การพัฒนาและถกเถียงทางวิชาการต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็น วงกว้างมากขึ้น การทำความเข้าใจรากฐานที่มาของพรมแดนศึกษานับว่า เป็นสิ่งสำคัญ หากว่าพรมแดนศึกษาและมานุษยวิทยาว่าด้วยชายแดนจะ ถูกพัฒนาให้เป็นสาขาวิชาที่มีการเรียนการสอนต่อไป

คำสำคัญ: พรมแดน ชายแดน พื้นที่ มานุษยวิทยา

Abstract

The article is aimed at opening up an academic space and, at the same time, stimulating scholastic interests in border studies, especially from anthropological perspectives. Through a literature review of multi-disciplinary works in the social sciences related to border studies, it argues for the need of developing better conceptual frameworks as well as methodologies in Thai social science circles to cope with the complexity of issues and dynamics of borders. The article traces back to the seminal works in border studies, especially those on the US-Mexican border, and their influences that shape later border studies in other regions of the world. The article also provides an antipodean perspective of this issue by giving prominence to clashes that exist between colonial concepts of borders and the traditional ones in Mekong area. Both cases of the US-Mexican border and the Mekong area show that the perceptions of border have been continually in flux due to the transformation of international order as well as the fruitful result of academic debates. Drawing on these findings, the article argues that without a common ground in defining the scope, past development, theoretical achievement, and well-defined methodology in border studies, the knowledge on borders will continue to be replicated with no distinctive academic grounds. A firm establishment of border studies is thus necessary if border studies and anthropology of border are to emerge as an effective field of study in the near future.

Keywords: Border, frontier, space, anthropology

บทนำ

To survive the Borderlands You must live sin fronteras² Be a
crossroads

Gloria Anzaldúa, *Borderlands/La Frontera* (1987)

งานการศึกษาเชิงมานุษยวิทยาในกรอบความคิดที่เราเรียกกันโดยทั่วไปว่า “หลังสมัยใหม่” นี้ ได้หันมาสนใจประเด็นของวิถีชีวิตผู้คน ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม และการปฏิบัติการทางอำนาจของรัฐ ที่เกิดขึ้นตามพื้นที่พรมแดน ตลอดจนการมองปรากฏการณ์ข้ามพรมแดนรัฐชาติ อันปรากฏชัดมากขึ้นในงานที่เราเรียกกันอย่างหลวมๆ ว่าพรมแดนศึกษา (borderland studies) การพยายามทำความเข้าใจกลไกทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรมของชุมชนที่ชายแดนนี้เอง ถือได้ว่าจุดเปลี่ยนผ่านที่สำคัญของงานการศึกษาทางสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะงานสายมานุษยวิทยา ในแง่ที่เป็นความริเริ่มที่จะขยายหรือปรับเปลี่ยนภาพการมองชุมชน จากในรูปแบบเดิมที่เป็นลักษณะยึดติดกับพื้นที่ หรือมีอาณาบริเวณที่กำหนดไว้ชัดเจน มาสู่การมองชุมชนในฐานะเครือข่ายความสัมพันธ์ข้ามพื้นที่ หรือคร่อมเส้นแบ่ง ที่แต่เดิมเคยถูกกำหนดไว้ อย่างตายตัว (Ewing 1998, 1997a, Toyota 2003) อาจจะพูดได้ว่า การมองชุมชนในรูปแบบใหม่นี้ เป็นการมองที่ไม่ได้หยุดยัดกับตำแหน่งแห่งที่ ซึ่งกรอบเส้นทางการเมืองจัดแบ่งไว้ให้อีกต่อไป เหนือไปกว่านั้น ความไม่เสถียรของพื้นที่พรมแดนอันเนื่องมาจากปัจจัยเคลื่อนไหวข้ามชาติในภาวะโลกาภิวัตน์, การขีดค้นเส้นเขตแดนของประเทศใหม่ๆ ใน “โลกที่สาม” หลังจากได้รับการ “ปลดปล่อย” จากเจ้าอาณานิคมแล้ว, หรือใน “โลกที่สอง” อันเป็นผลมาจากการล่มสลายของอาณาจักรใหญ่อย่างสหภาพโซเวียต, ตลอดจนการรวมกลุ่มของรัฐบาลในลักษณะของภูมิภาคที่มากขึ้น เช่น สหภาพยุโรปนั้น ทำให้เราไม่อาจเชื่ออย่างสนิทใจได้อีกต่อไปว่า เส้นเขตแดนรัฐชาติคือปัจจัยอันสัมบูรณ์ในการบ่งชี้ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของผู้คน วัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ และอุดมการณ์ทางการเมืองอย่าง

ไม่อาจแบ่งแยกได้ ในทางตรงกันข้าม ความเป็นพลวัตของพรมแดนเหล่านั้น ได้กลับชี้ชวนให้เราตั้งคำถามต่อกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างความเป็นท้องถิ่นกับความเป็นชุมชนโลก (Tsing 1994), ระหว่างพื้นที่กับสถานที่ (Gupta and Ferguson 1992), ระหว่างรัฐกับความเป็นชาติ และอัตลักษณ์ของผู้คน (Donnan and Wilson 1994, 1999), ตลอดจนการตีความหมายและสร้างความเข้าใจวัฒนธรรมของความเป็นชายแดน (Donnan and Haller 2000), หรือแม้แต่กระบวนการรับรู้และวิจัยของนักวิชาการเองต่อประเด็นข้ามชาติ (Vertovec 1999) ที่มากยิ่งขึ้น ข้อตระหนักดังกล่าวได้ถูกสะท้อนออกมาอย่างชัดเจนโดย Anzaldúa (1987) ดังข้อความที่อ้างไว้ตอนต้นของบทความ งานทบทวนวรรณกรรมชิ้นนี้เสนอว่า “พื้นที่ชายแดน” นั้น ไม่เพียงแต่เป็นทางแพร่งปฏิภาคระหว่าง “ความเป็นพรมแดน” และ “ภาวะไร้พรมแดน” เท่านั้น หากแต่ “พื้นที่ชายแดน” เอง ยังเป็นทางแพร่งสำคัญที่นำเอานักวิชาการสังคมศาสตร์จากหลากหลายแขนงมาพบปะกันอีกด้วย

บทความชิ้นนี้เป็นความพยายามในการย้อนกลับไปมองความเป็นมาของแนวทางการศึกษาพื้นที่พรมแดนในอดีต โดยเริ่มต้นด้วยการสำรวจสถานภาพขององค์ความรู้พรมแดนศึกษา จากงานเขียนสำคัญๆ โดยนักวิชาการสาขาวิชาต่างๆ ทางสังคมศาสตร์ ทั้งในแง่ของการเสนอแนวคิด ทฤษฎีในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่พรมแดน และข้อถกเถียงเชิงประจักษ์จากกรณีศึกษาต่างๆ การสำรวจนี้จะให้ภาพอย่างสังเขปถึงความเป็นมา พัฒนาการ และวิวาทะที่มีการอภิปรายกันมาก่อนหน้า ทั้งนี้เพื่อทำความเข้าใจจุดสนใจแรกเริ่มหลักๆ, ความหลากหลายของประเด็นศึกษา, การเชื่อมโยงความรู้และแนวคิดในสาขาวิชาต่างๆ ทางสังคมศาสตร์, ตลอดจนข้อจำกัดของการศึกษาพรมแดนในภาพกว้าง การทบทวนวรรณกรรมในส่วนต้น จะเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจการจัดวางตำแหน่งพื้นที่ทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับพรมแดนศึกษา ก่อนที่จะนำเสนอวิวาทะใหม่ๆ ที่มีการถกเถียงในช่วงหลัง ซึ่งตั้งคำถามต่อการคงอยู่ การปรับตัว และความสำคัญที่เสื่อมคลายลงของเส้นเขตแดนรัฐชาติ

ตลอดจนผลจากการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชายแดนที่มีต่อแนวคิดในทางมานุษยวิทยา และต่อผู้คนที่ใช้ชีวิตประจำวันท่าบอยู่บนเส้นพรมแดน

อนึ่ง งานทบทวนวรรณกรรมชิ้นนี้มีข้อจำกัด ในแง่ที่รวบรวมงานศึกษาที่มีการนำเสนอเฉพาะในภาษาอังกฤษเท่านั้น เนื่องด้วยว่า งานพรมแดนศึกษาในพากย์ไทยนั้น ยังมีจำนวนน้อยและกระจุกกระจายขาดการเชื่อมโยง ถกเถียง และอภิปรายร่วมกันอยู่มาก ความตั้งใจในการเขียนงานชิ้นนี้คือการนำเสนองานที่มีอยู่ในพากย์ภาษาอังกฤษ เพื่อเปิดพื้นที่ความรู้ใหม่ๆ ในการศึกษามานุษยวิทยาชายแดนของไทยและลุ่มแม่น้ำโขง และมุ่งให้เกิดประโยชน์ต่อนักศึกษาสังคมศาสตร์ไทยที่มีความสนใจในการศึกษาเรื่องดังกล่าวนี้เพิ่มเติม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการสร้างสมความรู้ในวงกว้างมากขึ้นต่อไป งานการศึกษาในพากย์ไทย³ ซึ่งเป็นงานที่น่าจะสามารถเข้าถึง และอ่านเข้าใจได้โดยง่ายอยู่แล้ว เมื่อเทียบกับงานเขียนภาษาอังกฤษ ผู้เขียนจึงขอละทิ้งจะไม่กล่าวถึงในการรวบรวมและทบทวนวรรณกรรมพรมแดนศึกษาชิ้นนี้

การก่อร่างสร้างพื้นที่พรมแดนศึกษา: จากปรากฏการณ์ชาติสู่ รั้วชาติ และพรมแดนทางการเมืองและสังคม

ถ้าเราสรุปเอาโดยง่าย ว่าช่วงเวลาของการกำเนิดขึ้นของพรมแดนรัฐชาติตามแนวทางของภูมิรัฐศาสตร์สมัยใหม่ในยุคหลังอาณานิคม ก็คือช่วงเวลาเดียวกันกับการก่อตัวขึ้นของสิ่งที่ติดตามมาหลายๆ อย่าง เช่นสิ่งที่เราเรียกว่า “พรมแดน” “ชายแดน” “ชุมชนชายแดน” และ “กิจกรรมข้ามพรมแดน” ซึ่งแน่นอนว่าไม่เคยปรากฏมาก่อนในช่วงเวลาที่ “พรมแดน” เป็นสิ่งที่ไม่ได้อยู่จินตนาการของผู้คน และไม่มีผลต่อวิถีปฏิบัติในพื้นที่นั้นๆ แต่อย่างใด การเกิดขึ้นของ “พรมแดน” รั้วชาติแบบใหม่ และรูปแบบการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เพิ่งก่อร่างขึ้น อันเป็นผลมาจากการสถาปนาพรมแดนนี้เอง ที่อาจถือเป็นจุดเริ่มต้นของนักสังคมศาสตร์ ในการเข้าไปศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ทางกายภาพและทาง

สังคมเหล่านั้น และอาจกล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของ “พรมแดนศึกษา” ในปัจจุบันนั่นเอง แต่ทว่า หากมองย้อนกลับไปในอดีตกว่านั้นจะพบว่า การมองปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีผลเชื่อมโยงมาจากปรากฏทางกายภาพ และทางสังคมที่กั้นขวางผู้คนนั้น มีมาก่อนหน้าการก่อตัวของรัฐชาติสมัยใหม่เสียอีก มีการกล่าวถึงสิ่งที่เรียกว่า “พรมแดนทางธรรมชาติ” (Minghi 1963) และมีการศึกษาที่อาจเรียกได้ว่าเป็นงานศึกษาพรมแดนอย่างเป็นระบบชิ้นแรกๆ ในช่วงครึ่งแรกของศตวรรษที่ 20 หลายชิ้นที่สนใจปรากฏทางธรรมชาติ และพรมแดนที่มนุษย์สร้างขึ้น อันมีผลต่อปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม เช่นงานของ Ellen Semple นักภูมิศาสตร์ที่มองว่าพื้นที่ทางกายภาพตามธรรมชาติที่มนุษย์ไม่สามารถเข้าไปอาศัยตั้งหลักแหล่งได้นั่นเอง คือพรมแดนที่ดีที่สุด (Semple 1911) อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในช่วงครึ่งหลังศตวรรษที่ 20 นักภูมิศาสตร์การเมืองได้ให้ความสำคัญกับพื้นที่ชายแดนในฐานะส่วนประกอบหนึ่งที่สำคัญของรัฐและการสร้างชาติมากขึ้น แต่ถึงกระนั้น การเข้าไปศึกษาพื้นที่พรมแดนในช่วงแรกๆ ก็เป็นไปในรูปแบบของการพยายามอธิบายลักษณะของพื้นที่พรมแดนอย่างกว้างๆ (descriptive) หรือการพยายามที่จะระบุลักษณะคำนิยาม เพื่อนำมาจัดเรียกพื้นที่พรมแดนทางการเมืองในแบบต่างๆ (taxonomic) เช่นงานของ Hartshorne (1936), Prescott (1965) และ Blake (1994) โดยไม่ตั้งคำถามถึงธรรมชาติ และอำนาจของพรมแดนในเชิงสัญลักษณ์ต่อองค์ภาพของความ เป็นสังคมรัฐชาติ หรือผลที่เกิดขึ้นต่อผู้คนชุมชนที่ชายแดนมากเท่าที่ควร (ดู Newman and Paasi 1998) ลักษณะของงานพรมแดนศึกษาในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น จึงมักจะมีท่าทีไปในทางสร้างความเข้าใจร่วมกัน ในการส่งเสริมความชอบธรรมของพรมแดนในฐานะเส้นแบ่งแยกเขา-แยกเรา ออกจากกัน และเป็นขอบเขตในการบ่งชี้อำนาจอธิปไตยของรัฐที่มีอาจถูกแทรกแซงในเชิงนโยบาย หรือถูกก้าวข้ามผ่านในวิถีปฏิบัติของท้องถิ่นได้เลย งานพรมแดนศึกษาในช่วงนี้จึงเป็นการตอกย้ำความสำเร็จ หรือการก่อตัวของความสำเร็จของรัฐ ในการสถาปนาพรมแดนให้เป็นสถาบันหนึ่งของชาติ (Paasi 1999) เพื่อสนับสนุนแนวคิดชาตินิยม และส่วนหนึ่ง

เป็นผลมาจากข้อตกลงระหว่างรัฐที่เกิดขึ้นใหม่ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองนั่นเอง

ความสนใจใคร่ครวญในการมองพื้นที่พรมแดนผ่านมุมมองวัฒนธรรมและในเชิงสัญลักษณ์ทางสังคมนั้น เริ่มปรากฏเด่นชัดมากขึ้นในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 เมื่อสถานการณ์ของการเหยียดเชื้อชาติทวีความรุนแรงมากขึ้นตามเส้นพรมแดนทางตอนใต้ของสหรัฐอเมริกา และนำมาซึ่งความสนใจที่มากขึ้นไม่เพียงแต่นักวิชาการพรมแดนเท่านั้น หากแต่ขยายวงไปยังสังคมคนอเมริกันโดยทั่วไป Nevins (2002) ชี้ว่าอารมณ์ความรู้สึกที่เปลี่ยนแปลงไปของคนอเมริกันที่มีต่อพรมแดนทางตอนใต้ไม่ได้เป็นเพียงแค่ผลมาจากการหลังไหลข้ามแดนของคนเม็กซิโกเข้ามาในสหรัฐ และนำมาซึ่งการควบคุมพื้นที่ชายแดนอย่างเข้มงวดมากขึ้นเท่านั้น ในความเป็นจริงแล้ว นับตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 70 มาแล้ว ที่ทัศนคติและความสนใจของชาวอเมริกัน ในการรักษาพื้นที่พรมแดนดังกล่าวเอาไว้ให้พ้นจากการเข้ามาของคนเม็กซิกันย่ำถื่นเริ่มก่อตัวมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการมองเห็นโอกาสทางเศรษฐกิจที่จะมีมากขึ้นในอนาคต และในช่วงต้นทศวรรษที่ 90 นี้เอง ที่นักการเมืองและนักธุรกิจท้องถิ่นในแคลิฟอร์เนีย ได้พยายามสรรสร้างวาทกรรมในเรื่องของความแตกต่างทางเชื้อชาติสีผิว และนำเอาการเชื่อมโยงการอพยพเข้ามาของคนเม็กซิกันกับเรื่องความมั่นคงของชาติ (securitization) มาเป็นกลไกในการผลักดัน และควบคุมการข้ามถิ่นของผู้คนที่พรมแดนทางตอนใต้ เส้นพรมแดนระหว่างสหรัฐกับเม็กซิโกจึงได้รับการขีดให้เด่นที่บ่งชี้ขึ้นมาอีกครั้งจากวาทกรรมทางสังคมดังกล่าวนี้เอง (Ackleson 1999) เราอาจมองว่าการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของชาวอเมริกันในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น มีผลต่อการเข้าไปทำความเข้าใจพื้นที่ที่ชายแดนของนักวิชาการในรูปแบบใหม่ๆ มากขึ้น และด้วยปัจจัยดังกล่าวนี้เอง ทำให้พรมแดนสหรัฐ-เม็กซิโกปรากฏโฉมหน้าของความเป็นชายแดน ที่มากขึ้นไปกว่าความเป็นเส้นเขตทางการเมืองดังที่เข้าใจกันมาก่อนหน้า ตลอดจนจนชี้ชวนให้เห็นความเป็นพรมแดนในรูปแบบใหม่ ที่มีเรื่อง

ของทัศนคติ อุดมการณ์ชาติ และเชื้อชาตินิยมเข้ามาเป็นประเด็นหลักในการพูดถึงพื้นที่ชายแดน Avalos และ Welchman (1996) ถึงกับเสนอว่าพื้นที่พรมแดนทางตอนใต้ของสหรัฐดังกล่าวนี้เป็นเสมือนเวทีละคร (in situ agrit-prop theatre) และการเสนอภาพของการควบคุมดูแลการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนที่ชายแดนอย่างเคร่งครัดโดยเจ้าหน้าที่สหรัฐผ่านทางสื่อต่างๆ นั้น ก็เป็นเหมือนงานละครที่มีประสิทธิภาพ ขึ้นหนึ่ง (effectively theatrical) ที่จรรโลงคนสหรัฐให้สามารถจินตนาการ และสร้างภาพของความเป็นอเมริกันที่อยู่รอดปลอดภัยจากการเข้ามายุ่มย่ามคุกคามโดยคนเม็กซิกันได้ และในตัวเอง เราจะเห็นว่าในความเป็นจริงแล้ว “พรมแดน” ในความคิดของคนอเมริกันนั้น ไม่ได้เป็นเพียงแค่ “ผืนหนังชั้นนอก” ของประเทศสหรัฐอเมริกาแต่อย่างใด หากแต่เป็นเสมือน “หัวใจ” ที่หล่อเลี้ยงความเป็นอเมริกันไว้อย่างขาดเสียไม่ได้ (Avalos and Welchman 1996) นับจากนั้นเป็นต้นมา พรมแดนทางตอนใต้ของสหรัฐดังกล่าว ได้กลายสภาพจากพรมแดนทางการเมืองที่แท้จริงต่าง มาเป็นพรมแดนทางสังคมที่มีอารมณ์ความรู้สึกระหว่างคนอเมริกันและคนลาติน อย่างไม่อาจปฏิเสธได้

โดยการใช้พื้นที่พรมแดนทางตอนใต้ของสหรัฐดังกล่าวข้างต้นมาเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษา บทความชื่อ The Mexican-US Border: The Making of an Anthropology of Borderlands โดย Robert Alvarez (1995) ซึ่งตีพิมพ์ในวารสาร Annual Review of Anthropology อาจถือเป็นงานทบทวนวรรณกรรมชิ้นแรกๆ ชิ้นหนึ่ง ที่นำเสนออย่างเป็นระบบในการย้อนมองถึงการก่อร่างสร้างตัว และให้ภาพของพัฒนาการของงานเขียนมานุษยวิทยาที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ชายแดนโดยตรง จากการเข้าไปวิเคราะห์งานเขียนที่เกี่ยวข้องกับชายแดนกว่า 200 ชิ้น Alvarez ได้แบ่งกลุ่มงานตามลักษณะของผู้ทำการศึกษาพื้นที่ชายแดนออกเป็นสองลักษณะกว้างๆ นั้นคือ ผู้ที่ศึกษาพรมแดนตามเนื้อผ้าหรือตามลักษณะเชิงประจักษ์ ซึ่งเรียกรวมๆ ว่าเป็นกลุ่ม “literalists” โดยกลุ่มนี้จะทำการศึกษาประเด็นปัญหาของชายแดนที่เกิดขึ้นในสภาพความเป็นจริง ไม่ว่าจะเป็น ประเด็นเชิง

นโยบาย, ประเด็นการอพยพย้ายถิ่น, การตั้งถิ่นฐาน, เรื่องสิ่งแวดล้อม, แรงงาน, และปัญหาเรื่องสุขภาพ ส่วนอีกพวกหนึ่งซึ่งถูกเรียกอย่างง่าย ๆ ว่า “a-literalists” คือ กลุ่มที่ศึกษาพรมแดนทางสังคม ซึ่งถูกสร้างขึ้นโดยอิงกับอิทธิพลของพรมแดนทางภูมิรัฐศาสตร์ และพฤติกรรมที่เกิดขึ้นอันเป็นผลมาจากความขัดแย้ง, ความแตกต่าง, และการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของผู้คนอันเนื่องมาจากพรมแดนทางการเมือง แม้ว่าจะแบ่งการศึกษาออกเป็นสองลักษณะเพื่อให้ภาพกว้างๆ ดังกล่าวในการทำความเข้าใจงานพรมแดนศึกษา แต่เราก็อาจเข้าใจได้ว่า ในความเป็นจริงแล้วงานทั้งสองกลุ่มล้วนมีอิทธิพลต่อกัน และมีความคาบเกี่ยวเชื่อมโยงอย่างแยกออกจากกันได้ยากในทางปฏิบัติ นอกเหนือจากการจัดกลุ่มกว้างๆ ดังกล่าวแล้ว Alvarez ก็แทบที่จะมองไม่เห็นจุดร่วมที่เด่นชัดมากนัก ของงานพรมแดนศึกษาที่กลับมีจำนวนมากขึ้นในระยะหลังโดยเฉพาะในสายมานุษยวิทยา ดังนั้นงานชิ้นนี้ไม่เพียงแต่เริ่มต้นจากการตั้งข้อสังเกตถึงภาวะของการขาดแนวทางหรือเป้าหมายที่ชัดเจนร่วมกันของนักวิชาการพรมแดนศึกษาเท่านั้น หากแต่ยังตั้งคำถามต่อนักมานุษยวิทยาด้วยตนเอง ให้หันกลับมาคิดคำนึงว่า นักมานุษยวิทยาควรจะมึนมอง หรือปรับกระบวนการทัศนียภาพต่อข้อค้นพบจากการศึกษาต่างๆ ที่ชายแดน และรวมไปถึงการสะท้อนแนวทางของการแสวงหาความรู้ (epistemological concerns) ทางมานุษยวิทยาต่อประเด็นทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างมากมายที่ชายแดนอีกด้วย พูดง่ายๆ ก็คือว่า การเกิดขึ้นของเส้นเขตแดนและพื้นที่ชายแดนนั้น นำมาซึ่งวิถีปฏิบัติข้ามพรมแดน ซึ่งเป็นผลที่ตามมาจากการที่พรมแดนขีดคั่นแนวทางความสัมพันธ์เดิมของคนท้องถิ่น รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพของพื้นที่ชุมชนในหลายๆ รูปแบบ ปัจจัยดังกล่าวนี้เองที่นำมาซึ่งความจำเป็นในการปรับกระบวนการคิดหลักหลายๆ แนวคิดที่เคยหยิบยกมาใช้กันในวิชามานุษยวิทยา ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดเรื่องความเป็นชุมชน, วัฒนธรรม, เพศสภาพ, อัตลักษณ์, อำนาจ, และการครอบงำ ปรากฏการณ์ที่พรมแดนถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่นักมานุษยวิทยาจะต้องหันมาทบทวนแนวคิดดังกล่าวข้างต้นใหม่ และต้องพยายามข้ามพ้นข้อสันนิษฐานหรือข้อสรุป

เดิมๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน กับวัฒนธรรม และกับแนวคิดอื่นๆ ในทำนองเดียวกันนี้ให้มากยิ่งขึ้น ท่ามกลางสภาวะของการเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของเส้นพรมแดน และปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชนข้ามพรมแดน ไม่ว่าจะเป็นพรมแดนทางการเมืองหรือพรมแดนทางสังคมที่มากขึ้นตามไปด้วยนั้น นักมานุษยวิทยาจะตอบได้กับแนวคิดและวิธีการเดิมๆ ในการศึกษาวัฒนธรรมชุมชนได้อย่างไร งานทบทวนวรรณกรรมของ Alvarez ขึ้นนี้ จึงไม่เพียงแต่สำรวจงานการศึกษาทางสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่พรมแดนเท่านั้น แต่ยังสะท้อนสภาวะของพรมแดนทางความรู้ และขอบเขตของแนวคิดในเชิงมานุษยวิทยาในการที่จะศึกษาพื้นที่พรมแดนอย่างมีประสิทธิภาพอีกประการหนึ่ง

ในงานชิ้นดังกล่าวนี้ Alvarez เริ่มต้นด้วยการพูดถึงความสนใจ และการขยಾಮุมมองของนักสังคมศาสตร์ที่ศึกษาพื้นที่ชายแดนสเปน (Spanish Borderland) ซึ่งหมายถึงอาณาบริเวณทางตอนใต้ของสหรัฐอเมริกา ตั้งแต่ชายฝั่งแปซิฟิกไปจนถึงฟลอริดา ซึ่งเป็นพื้นที่พรมแดนที่ครอบครองแรกเริ่มโดยชาวสเปน ชาวเม็กซิกัน และอเมริกันในเวลาต่อมา ข้ายังถือเป็นพื้นที่ของการช่วงชิงระหว่างผู้คนและการสงครามอย่างโหดโหด ร่องรอยที่หลงเหลือมาจากยุคอาณานิคม และยุคสงครามโลกครั้งที่สองของพื้นที่ดังกล่าวที่เราเห็นในปัจจุบันก็คือ เส้นเขตแดนยาวกว่าสองพันไมล์ซึ่งแบ่งกันรูปแบบทางสังคม ผู้คน และภูมิภาคออกจากกันนั่นเอง นอกจากนี้พรมแดนสหรัฐ-เม็กซิโกดังกล่าว ก็ยังเป็นพรมแดนที่ดีที่สุดแห่งหนึ่ง ในแง่ของการเป็นตัวอย่างสำหรับการศึกษาลักษณะพิเศษ, ความสลับซับซ้อนของปัญหา, และโอกาสที่เกิดขึ้น อันเป็นผลมาจากความแตกต่างกันอย่างสุดโต่งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในบริเวณพื้นที่ ที่ประเทศโลกที่หนึ่งมาบรรจบกับโลกที่สาม พรมแดนดังกล่าวนี้เองที่ Alvarez นำมาเป็นจุดเริ่มต้นของการอธิบายการศึกษาพื้นที่ชายแดนในฐานะที่เป็นทั้งอาณาบริเวณเอง และเป็นรูปแบบหรือวิธีการปฏิบัติการ ที่ถูกนิยามและปรับเปลี่ยนไปตามลักษณะปัจจัยของความขัดแย้งและความแตกต่าง ตลอดจนการปรับเปลี่ยนทาง

วัตถุและในเชิงอุดมการณ์ที่ถูกสร้างและใส่ให้กับชายแดน แม้ว่าในปัจจุบัน จะมีชายแดนของหน่วยทางการเมืองมากมายนับร้อยๆ แห่งในโลก และมีงานการศึกษาพื้นที่ชายแดนจำนวนมากมายับไม่ถ้วน แต่หากจะย้อนกลับไปดูพัฒนาการของแนวคิดด้วยพื้นที่ชายแดนในฐานะอาณาบริเวณศึกษาแล้ว Alvarez อ้างว่า เราจะพบว่าแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับพรมแดนในระยะหลังๆ ส่วนใหญ่ โดยเฉพาะงานที่สนใจในเรื่องวัฒนธรรม เรื่องชุมชนคนย้ายถิ่น และเรื่องอัตลักษณ์ของผู้คนที่ชายแดน (อาทิ Alvarez and Collier 1994, Behar 1993, Fox 1991, Gupta and Ferguson 1992, Martinez 1994, Rouse 1991, และ Velez-Ibanez 1996) ล้วนแล้วแต่ได้รับคุณูปการจากแนวการศึกษาที่พรมแดนสเปนแห่งนี้แทบทั้งสิ้น

Alvarez ชี้ว่ามีพัฒนาการของการศึกษาที่เกิดขึ้นจากพื้นที่ชายแดนอเมริกา-เม็กซิโกดังกล่าวสามแนวทางด้วยกัน ซึ่งต่อมาถูกนำมาปรับรวมกันและเป็นที่มาของสิ่งที่เราเรียกว่ามานุษยวิทยาชายแดนในปัจจุบัน แนวทางแรกคือ พัฒนาการของความสนใจต่อกระบวนการทางสังคมที่ชายแดน โดยเฉพาะกระบวนการอพยพย้ายถิ่นของชาวเม็กซิกันที่เดินทางเข้ามาในสหรัฐ (เช่น Camara and Kemper 1979, Rubel 1978, และ Weaver and Downing 1976) หรือกระบวนการสร้างพื้นที่ชุมชนข้ามแดน หรือชุมชนระยะไกลที่ Alvarez เรียกว่า “hyperspace” ประการที่สองคือการที่นักมานุษยวิทยาจำนวนหนึ่งมุ่งความสนใจไปยังการแสดงออกทางคติชนวิทยา เพื่อทำความเข้าใจแนวความคิด “คนอื่น” ในเรื่องของกรมองตัวตน/ตนเองของคนท้องถิ่น, เรื่องความไม่เสมอภาค, และเรื่องของความขัดแย้งทางวัฒนธรรมที่พรมแดน งานกลุ่มนี้มีลักษณะที่แตกต่างจากงานศึกษาคติชนตามอย่างที่เคยทำกันมาก่อนหน้า ในแง่ที่ต้องการสอดแทรกการนำเสนอสถานภาพทางสังคมและการเมืองในเรื่องชนชั้น เพศสถานะ และความไม่เท่าเทียมกันในสังคมชายแดนที่แสดงออกผ่านทางวรรณกรรม ทางศิลปะทางศิลปวัฒนธรรม และนาฏศิลป์ (ตัวอย่างเช่น Calderon and Saldivar 1991, Flores 1993, Flores 1995, Herrera-Sobek

1990, และ Rosaldo 1991) และแนวทางสุดท้าย คือการที่นักมานุษยวิทยาที่เป็นคนท้องถิ่นจำนวนหนึ่งได้หยิบยกเอาประเด็นวิวิธวิทยาของการวิจัยในเรื่องของผู้ศึกษากับผู้ที่ถูกศึกษา (subject/object) และเรื่องของความเป็นคนนอก-คนใน (insider/outsider) ในการศึกษาพื้นที่ข้ามพรมแดนตนเองมาอธิบาย (ดู Paredes 1958) แนวทางการศึกษาทั้งสามกลุ่มดังกล่าวนี้เองที่นำมาสู่การปรับกระบวนการวิวิธวิทยาของวิจิตร (re-conceptualization) เชิงมานุษยวิทยา และส่งผลต่อการสร้างกรอบความคิดในเรื่องพื้นที่พรมแดนแบบกว้างๆ ในเวลาต่อมา นอกเหนือไปจากนั้น การก่อร่างสร้างตัวขององค์ความรู้มานุษยวิทยาชายแดนจากพื้นที่เขตแดนระหว่างอเมริกากับเม็กซิโกนี้เป็นพัฒนาการทางความคิดที่สอดคล้องไปกับประเด็นที่ได้รับความสนใจในสาขาอื่นๆ ทางสังคมศาสตร์ในเวลานั้นด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องปรากฏการณ์ข้ามชาติ โลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรม การเคลื่อนย้ายของทุน และการก่อตัวของชุมชนคนเมือง เป็นต้น

หากจะกล่าวถึงงานที่ศึกษาพื้นที่พรมแดนสหรัฐกับเม็กซิโกโดยไม่พูดถึงหนังสือ *Borderlands/La Frontera: The New Mestiza* โดย Gloria Anzaldúa (1987) ก็คงจะเป็นการสำรวจสถานะภาพความรู้ทางพรมแดนศึกษาที่ขาดความสมบูรณ์อย่างแน่นอน งานชิ้นนี้นับว่าเป็นงานชิ้นสำคัญที่มีการอ้างอิงถึงมากที่สุดเล่มหนึ่งในวรรณกรรมพรมแดนศึกษาในศตวรรษที่ 20 นี้เลยก็ว่าได้ จุดสำคัญที่สุดของงานชิ้นนี้เห็นจะเป็นการนำลักษณะทางกายภาพของ “ความเป็นพื้นที่ชายแดน” มาเปรียบเทียบกับพรมแดนที่ถูกสร้างขึ้นบนพื้นที่ทางสังคม และพื้นที่ทางความคิดของปัจเจกชนและกลุ่มคนในหลายรูปแบบด้วยกัน Anzaldúa ชี้ให้เห็นว่า แม้ว่างานชิ้นนี้ของเธอซึ่งใช้กรณีศึกษาจากพื้นที่ชายแดนทางกายภาพ ที่เส้นเขตแดนแบ่งกันมลรัฐเท็กซัสทางตะวันตกเฉียงใต้ของสหรัฐอเมริกานอกจากประเทศเม็กซิโก มาเป็นตัวอย่างในการเสนอภาพของพื้นที่พรมแดนแห่งหนึ่ง แต่กระนั้น บนพื้นที่ทางกายภาพแห่งนี้เอง ที่เราสามารถมองเห็นการเกิดขึ้นของพื้นที่ของพรมแดนทางสังคมและพรมแดนทางความคิดในรูปแบบ

ต่างๆ ที่แสดงออกมา ผ่านวิถีปฏิบัติในเรื่องเชื้อชาติ ลักษณะทางกายภาพ และชีวภาพของบุคคล ระบบความเชื่อ เพศสภาวะ ชนชั้นทางสังคม และจิตสำนึกของผู้คนที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งแน่นอนว่าพรมแดนทางสังคม พรมแดนของชีวิต และพรมแดนทางความคิดเหล่านี้ ไม่เพียงจำกัดอยู่บนพื้นที่พรมแดนสหรัฐ-เม็กซิโกที่ Anzaldúa ยกมาศึกษาและชี้ให้เห็นเท่านั้น หากแต่พรมแดนอุปมาอุปไมย (borderland metaphors) ดังกล่าว เป็นพรมแดนที่เกิดขึ้นได้ในทั่วทุกแห่งของโลก ที่วัฒนธรรมของผู้คนที่แตกต่างกันมาปะทะประสานกัน หรือในที่ที่มีคนหลากหลายเชื้อชาติมาอาศัยอยู่ร่วมกัน รวมไปถึงในสังคมที่มีระดับทางสังคมของผู้คนที่แตกต่างกัน การก่อตัวขึ้นของพรมแดนทางสังคมและความคิดจึงเป็นเสมือนพรมแดนทางกายภาพที่กั้นขวาง, แบ่งแยก, หรือทำหน้าที่ในการสร้างความเข้าใจและความสับสน ต่อตัวตนและต่อคนอื่นไปได้ต่างๆ นานา, และรวมไปถึงเป็นพื้นที่ซึ่งผู้ที่พยายามจะก้าวข้ามเส้นแบ่งดังกล่าว อาจจะต้องเผชิญกับวิบากกรรมสสารพัด ไม่ว่าจะเป็นการถูกประณามหยามเหยียด, ความเกลียดชัง, การถูกกดขี่เอาเปรียบ, และการค่อยสูญเสียดุลักษณะ และความภูมิใจในความเป็นตนเองไปในที่สุด ซึ่งในท้ายที่สุดแล้ว พื้นที่ชายแดนทางกายภาพดังกล่าวจึงเป็นเสมือนอาณาบริเวณพิเศษ ที่เอื้อให้พรมแดนทางสังคม ชีวิต และความคิดต่างๆ ดำรงอยู่หรือแสดงอำนาจกีดขวางแบ่งแยกได้มากยิ่งขึ้นไป แต่กระนั้น ผู้คนที่ดำรงชีพอยู่ท่ามกลางสภาวะการณ์ของความคับข้อง บีบคั้น ดิ้นรน และแสวงหา ก็มักจะสถาปนาตัวตนและจิตสำนึกของตนเองและของกลุ่มขึ้นมาใหม่ ซึ่งมีลักษณะตอบโต้ ประสาน และปรับเปลี่ยนไปได้หลายรูปแบบไม่ตายตัว เป็นลักษณะของการอดทนอดกลั้น, การดำรงอยู่, การปรับเปลี่ยน, และการก่อร่างสร้างตัวของอัตลักษณ์แบบใหม่ในสภาวะของความไม่จริงยั่งยืน (tolerance for ambiguity) ที่พรมแดนทางสังคมสร้างขึ้น จนก่อกำเนิดเป็นจิตสำนึกแบบใหม่ข้ามพรมแดน หรือที่ Anzaldúa เรียกว่า “la conciencia de la mestiza” หรือ “towards a new consciousness” นั่นเอง ข้อเสนอหลักที่สำคัญอันหนึ่งในการเสนอแนวคิดของอัตลักษณ์และจิตสำนึกแบบ “new mestiza” ก็คือ ความพยายามที่จะ

ข้ามพันวาทกรรมตะวันตกที่มองแบบแยกตัวตรงข้าม ไม่ว่าจะเป็น การแบ่งเขาแบ่งเรา, การแบ่งเส้นพรมแดน, การระบุความเป็นชายหรือหญิง, ความเป็นคนผิวขาวและคนผิวสี โดยการเสนอภาพการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ใหม่ที่ปัจเจกสามารถตระหนักรู้ถึงสภาวะการณ์ของความขัดแย้ง และการหลอมรวมของพหุอัตลักษณ์ที่ก่อเกิดขึ้นในตัวเอง ทั้งยังหลุดพ้นและตอบโต้กับกรอบข้อตรงข้ามในการมองตนเองและคนอื่น ซึ่ง Anzaldúa ได้พยายามอธิบายลักษณะของจิตสำนึกใหม่ดังกล่าว ผ่านทางการเสนอคำที่แสดงออกถึงสภาวะแบบใหม่ เช่น “hieros gamos” และ “mestizaje” เป็นต้น (ดู Beltran 2004, Bernard 1997, และ Wright 1998 เพิ่มเติม)

นอกเหนือจากการนำเสนอมุมมองใหม่ๆ ให้กับการศึกษาพื้นที่ชายแดนแล้ว งาน *Borderlands/La Frontera* ของ Anzaldúa นี้ยังใช้วิธีการนำเสนอที่แปลกไปจากงานเขียนอื่นๆ งานชิ้นดังกล่าวนี้ ไม่เพียงแต่เป็นงานที่ผสมผสานงานเขียนเชิงวิชาการเข้ากับบทกวี บทกวีความทรงจำ งานประวัติศาสตร์ และการนำเสนอแบบชาติพันธุ์วรรณาเท่านั้น แต่ยิ่งไปกว่านั้น งานชิ้นนี้ยังเลือกที่จะสื่อสารผ่านวิธีการเขียนที่ผสมผสานใช้ภาษาสลับไปสลับมาระหว่างภาษาอังกฤษ ภาษาสเปน หรือใช้คำศัพท์บางคำจากภาษาพูดของคนเม็กซิกันตอนเหนือ หรือภาษาถิ่นที่ใช้กันเฉพาะกลุ่มในบรรดาคนเม็กซิกันในเท็กซัส และรวมไปจนถึงภาษา Nahuatl ซึ่งพูดกันในกลุ่มคนตอนกลางของเม็กซิโกมานำเสนอเคล้ากันไปในเรื่องความ การเขียนปนเปกันไปโดยใช้ภาษาที่หลากหลายดังกล่าวเป็นความจริงใจของ Anzaldúa เอง ที่ต้องการสื่อให้เห็นถึงรูปแบบการสื่อสารบนพื้นที่พรมแดน ซึ่งไม่มีการยึดติดตายตัว หากแต่มีการปรับใช้และผสมผสานความหลากหลาย ไม่เพียงแต่เฉพาะภาษาที่ใช้สื่อสารเท่านั้น หากแต่รวมไปถึงระบบทางสังคมวัฒนธรรมอื่นๆ ด้วย ด้วยความที่ตัวผู้เขียนเป็นหญิงผิวสี (colored) เชื้อสายเม็กซิกัน-อเมริกัน (Chicano) ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ถิ่นของคนเท็กซัส (tejano-Texan) และเป็นเลสเบี้ยนที่มีแนวคิดสตรีนิยม (lesbian feminist) ทำให้งานชิ้นนี้เป็นงานที่สะท้อนภาพประสบการณ์ของ

ผู้เขียน และผู้คนที่เธอพบเห็นในการก้าวข้ามพรมแดนทางสังคมในหลายๆ รูปแบบ งานชิ้นนี้จึงเป็นงานที่มีมุมมองทางสังคมมากมาย มีการนำเสนอที่แปลกใหม่ และน่าสนใจนำมาอภิปรายต่อหรือปรับมาใช้ในการศึกษาพื้นที่ชายแดนในที่อื่นๆ ได้ Borderlands/La Frontera เป็นตัวอย่างของงานเขียนที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่พรมแดน ที่เสนอมุมมองของความเป็นชายขอบที่น่าสนใจ ที่ไม่เพียงแต่นักมานุษยวิทยาชายแดนยุคหลังๆ นำมากล่าวถึงเท่านั้น หากแต่นักวิชาการสายอื่นๆ เช่น สตรีนิยม ชาติพันธุ์ศึกษา เพศที่สามศึกษา วรรณกรรมวิจารณ์ กลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ประเทศโลกที่สาม และลาตินศึกษา รวมไปถึงกลุ่มที่ศึกษาชนชั้นล่าง (subaltern studies) ก็ต่างให้ความสนใจในการนำมาเป็นแนวทางหนึ่ง ในการทำความเข้าใจกรณีศึกษาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับคนชายขอบและความเป็นชายขอบ (ดู Aigner-Varoz 2000, Beltran 2004, Ewing 1998, Hicks 1991, Horstmann and Wadley 2006, Mignolo 2000, Pinkaew 2006, 2008, และ Saldívar 1997 เป็นต้น) และนั่นเอง ทำให้ Borderlands/La Frontera เป็นงานชิ้นสำคัญและมีบทบาทต่อการข้ามพรมแดนทางความรู้ทางสังคมศาสตร์โดยเฉพาะพรมแดนศึกษาต่อมา

พรมแดนสหรัฐ-เม็กซิโกไม่เพียงแต่เป็นพื้นที่บุกเบิกของงานมานุษยวิทยาชายแดนในช่วงแรกๆ เท่านั้น หากแต่ยังคงเป็นพื้นที่ศึกษาประเด็นปัญหาพรมแดนเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน มีงานที่น่าสนใจและมีคุณภาพต่อการปรับมุมมองและวิธีการศึกษาพรมแดนในระยะหลังๆ ที่ยังคงใช้พื้นที่พรมแดนดังกล่าวเป็นฐานที่มั่นของการศึกษาอยู่ไม่น้อยทีเดียว ตัวอย่างเช่นงานของ Plabo Vila (2003b, 2003a) ที่สนใจแนวทางการใช้วิธีการศึกษาทางชาติพันธุ์วรรณา และกรอบความคิดเพศสภาพมาทำความเข้าใจ และนำเสนอภาพของสังคมชายขอบซึ่งถูกมองว่า “อันตราย” และ “ไร้ซึ่งศีลธรรมจรรยา” รวมไปถึงการวิเคราะห์ทัศนคติของคนนอก ที่มองพฤติกรรมเพศวิถีบางอย่างว่าเป็นลักษณะเฉพาะของคนพื้นที่ชายแดนเท่านั้น หรืองานของ Kathleen Staudt (1998) ที่นำเอากิจกรรมทางเศรษฐกิจข้าม

แดนนอกระบบมาศึกษา และเปรียบเทียบกับความเป็น “เสรีทางการค้า” และชี้ว่าพื้นที่ทางสังคมที่ถูกสร้างขึ้นจากอิทธิพลของชายแดนนั้น นำมาซึ่งโอกาสและยุทธวิธีที่ชายและหญิงสามารถฉวยใช้ให้เกิดประโยชน์ ซึ่งถือว่าเป็นความสำเร็จในอีกรูปแบบหนึ่งที่ช่วยลดทอนความเหลื่อมล้ำทางเพศได้ นอกจากนี้ก็มีงานที่สนใจมองบริบทการเปลี่ยนแปลงการค้าที่ชายแดน เพื่อสร้างคำอธิบายการเปลี่ยนผ่านรูปแบบการค้าเสรีในการรวมกลุ่มประเทศเขตการค้าเสรีอเมริกาเหนือ (Smorkaloff 1994) ไปจนถึงงานที่มองเส้นพรมแดนว่าเป็นเสมือนดั่งเส้นที่ชัดเจนให้เราเห็นปรากฏการณ์ของโลกาภิวัตน์เด่นชัดมากยิ่งขึ้น ของ Sadowski-Smith (2002) นี่เป็นเพียงส่วนหนึ่งของงานที่เกิดขึ้นจากความสนใจสภาพพื้นที่ที่ไม่เคยหยุดนิ่งของบริเวณชายแดนสหรัฐ-เม็กซิโก และไม่น่าแปลกใจที่พื้นที่แห่งนี้จะได้รับการอ้างอิงถึงซ้ำแล้วซ้ำเล่าจากวรรณกรรมชายแดนศึกษาอื่น ที่เปิดพื้นที่ของการศึกษาใหม่ๆ ในมุมมองที่หลากหลายมากขึ้นมาโดยตลอด

พรมแดน ในฐานะอาณาบริเวณข้ามทับเส้นเขตแดน

งานพรมแดนศึกษาในระยะหลังมานี้ มักจะเน้นการยกกรอบการมองพื้นที่พรมแดน ในฐานะที่เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะพิเศษที่เสมือนว่าสามารถแยกนำมาศึกษาได้อย่างเป็นเอกเทศ โดยมักจะเรียกแนวการวิเคราะห์แบบดังกล่าวว่าเป็น การศึกษาพื้นที่พรมแดน (*borderland studies*) มากกว่าการเป็น พรมแดนศึกษาแบบดั้งเดิม (*border studies*) ที่ยังไม่หลุดพ้นจากเส้นเขตแดนรัฐชาติ ที่ทำหน้าที่ในฐานะเป็นจุดเริ่มต้นและเป็นศูนย์กลางของการศึกษา (*state border-centric/ borderline-oriented approach*) มาตั้งแต่ต้น พูดอีกอย่างก็คือว่า งานในลักษณะใหม่นี้ไม่ยึดเอาเส้นแดนเป็นตัวตั้งในการระบุขอบเขตของพื้นที่ศึกษา หากแต่มองหาลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งที่ข้ามพ้นพรมแดนมาเป็นกรอบการมอง และวาดแผนที่แบบใหม่ที่ทำให้พื้นที่พรมแดนเป็นอาณาบริเวณที่มีลักษณะลอยตัวไม่ยึดติดกับความเป็นชาติใดชาติหนึ่ง งานชิ้นหนึ่งที่มีความน่าสนใจ และอาจจะนำมาเป็น

ตัวอย่างที่ดีของการเสนอมุมมองและข้อวิจารณ์ต่อแนวทาง “พื้นที่พรมแดนศึกษา” แบบใหม่ได้ คืองานของนักภูมิศาสตร์มนุษย์ Peter Morris (1999) ที่ศึกษาความคิด ความเข้าใจของคนสองฟากฝั่งเส้นเขตแดนระหว่างมลรัฐมอนทาน่าในสหรัฐอเมริกา กับผู้คนที่อาศัยอยู่ในรัฐอัลเบอร์ตาของประเทศแคนาดาซึ่งใช้เส้นขนานที่ 49 เป็นตัวแบ่งอาณาเขต Morris ตอบโต้กับการศึกษาพื้นที่พรมแดนที่นักวิชาการก่อนหน้านี้มักจะมุ่งจำกัดความสนใจไปยังพรมแดนทางตะวันตกเฉียงใต้ของสหรัฐ และมืองานที่ผลิตออกมาจำนวนไม่น้อยที่มองว่าพื้นที่ดังกล่าวมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ มีความจำเพาะ และสุดโต่งไปจนถึงขั้นที่เราอาจเรียกพื้นที่เฉพาะดังกล่าวเป็นเสมือน “อีกประเทศหนึ่ง” (third country) ที่ไม่ใช่สหรัฐหรือเม็กซิโก (Anzaldúa 1987) Morris และนักวิชาการอื่นๆ (Arreola and Curtis 1993) มองว่าการมองแบบดังกล่าวนั้น เป็นการมองที่ออกจะเพ้อฝันหรืออุดมคติมากเกินไปในการพยายามสร้าง “ความเป็นภูมิภาค” หรืออาณาเขตจำเพาะให้กับพื้นที่พรมแดน รวมทั้งยังเป็นข้อเสนอที่ละเลยการทำความเข้าใจปัจจัยสำคัญทางภูมิศาสตร์ และการรับรู้ของผู้คนต่อการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ทางกายภาพ ซึ่งมีผลต่อการตั้งถิ่นฐานบ้านเมือง และการกำหนดวิถีปฏิบัติในท้องถิ่นร่วมกัน ซึ่งแต่เดิมเป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์และปัจจัยเชิงนิเวศข้ามพรมแดนรัฐชาติร่วมกัน แต่ภายหลังถูกแบ่งแยกทางการเมืองออกเป็นคณะรัฐชาติ ดังเช่นในกรณีพรมแดนทางเหนือดังกล่าวนี้

Morris (1999) ชี้ว่าในความเป็นจริงแล้ว แม้ว่าพื้นที่พรมแดนทางตะวันตกเฉียงเหนือของสหรัฐที่ติดกับอาณาบริเวณทางตอนใต้ของแคนาดานั้น อาจจะมีบทบาทหรืออิทธิพลต่อการศึกษาหรือสร้างแนวคิดที่สำคัญๆ ให้กับวงการพรมแดนศึกษาน้อยกว่าพรมแดนทางใต้ที่สหรัฐอเมริกาบรรจบกับเม็กซิโก แต่กระนั้นก็มีงานศึกษาที่เกิดขึ้นจากพื้นที่ดังกล่าวเป็นจำนวนไม่น้อย (เช่น Earle and Wirth 1995, Jordan 1993, Kraenzel 1995, Lecker 1991, Luebke 1984, Matthews 1992, Sharp 1952, Widdis 1997 เป็นต้น) และมีประเด็นที่น่าสนใจที่ไม่ควรที่จะมองข้ามไป เพราะพื้นที่พรมแดนแห่ง

นี่ก็มีลักษณะพิเศษในแง่ของความเป็นพรมแดนที่เป็นทุ่งหญ้าเปิดโล่ง ขัดกับภาพของพรมแดนทางใต้ทางตอนใต้ที่มีกำแพงกันเมืองชายแดนระหว่างสหรัฐกับเม็กซิโก และด้วยความเปิดโล่งนี้เอง การศึกษาพื้นที่พรมแดนซึ่งขีดเส้นทาบทามทุ่งหญ้า ที่ราบกว้าง (Great Plain) จึงน่าจะทำให้เราสามารถสำรวจตรวจสอบและวิพากษ์วิจารณ์แนวคิด ที่เสนอให้มองพื้นที่ดังกล่าวในลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ มีความจำเพาะ เป็น “ภูมิภาคนิเวศ” ข้ามพรมแดน ดังที่นักวิชาการที่ศึกษาพรมแดนทางตอนใต้เสนอมาก่อนหน้าได้ Morris เสนอว่าเมื่อเราลองมองพื้นที่ดังกล่าวผ่านทางความนึกคิดของผู้คนทั้งสองด้านของพรมแดนแล้ว เราจะพบว่า แม้ว่าพื้นที่นิเวศดังกล่าวซึ่งมีความเชื่อมโยงในแง่ของภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์สิ่งแวดล้อมร่วมกันอย่างมีนัยยะสำคัญนั้น ก็ได้เป็นปัจจัยชี้ขาดในการที่นักวิชาการจะออกมาสรุปหรือสร้างมโนภาพต่อพื้นที่ราบกว้างดังกล่าวว่าเป็น “ภูมิภาคนิเวศ” ซึ่งข้ามพรมแดนรัฐชาติ (cross-border regionalism/shared borderland) ได้แต่อย่างใด เส้นพรมแดนจึงยังเป็นตัวการสำคัญอันหนึ่ง ในการสร้างชุมชนความเป็นชาติใหม่ขึ้นทับและแยกพื้นที่ “ภูมิภาคนิเวศ” ดังกล่าวออกเป็น “ชาติ” ได้อย่างสำเร็จ เช่นกรณีดังกล่าวนี้ Morris พบว่า กระบวนการสร้างชาติ (nationalism) มีผลอย่างมาก ในการที่ทำให้ประวัติศาสตร์ในความทรงจำของคนสองฟากฝั่งที่เคยแบ่งปันประสบการณ์เชิงพื้นที่ร่วมกัน ให้มีความแตกต่าง หรือรู้สึกแปลกแยกออกจากกันเมื่อเวลาผ่านไป Morris นำมาซึ่งข้อสรุปที่ว่าแม้ว่าอิทธิพลของระบบนิเวศ เช่น ทิศทางและลักษณะของลมอ่อนประจำปีพัดผ่านมาในพื้นที่ดังกล่าว จะมีผลต่อการเติบโตขึ้นของชุมชนสังคมบนพื้นที่พรมแดน และเป็นปัจจัยนิเวศอันมีลักษณะที่ไม่ยึดติดกับกรอบเส้นเขตแดนรัฐชาติแต่อย่างใดนั้น แต่กระนั้น การให้ความสำคัญและการแสดงออกถึงการรับรู้ และผูกพันกับระบบนิเวศของคนสองฟากฝั่งพรมแดนก็มีความแตกต่างกันอย่างมากหลังจากที่เส้นพรมแดนถูกลากผ่านขึ้น ดังนั้น ปัจจัยของกระบวนการสร้างชาตินี้เองที่เป็นสาเหตุหนึ่งของการอธิบายปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์และนิเวศวัฒนธรรมของพื้นที่ที่เกิดความแปลกแยก แตกต่างกันไป เพราะ

จุดเน้นที่แตกต่างอันเกิดจากการสร้างชาติที่ต่างกัน ย่อมมีผลต่อมโนสำนึกของกลุ่มคนที่อยู่คนละฝั่งพรมแดนรัฐที่แยกกันนี้เอง และทำให้เราไม่อาจสรุปหรือเสนอแนวคิดของความเป็น “พื้นที่พรมแดน” (borderland studies) ได้โดยปราศจากการทบทวนอิทธิพลของความเป็นชาติ ที่ไม่หายไป ในการรับรู้ อารมณ์ของผู้คนต่อพื้นที่ของตนเอง

พรมแดนสุวรรณภูมิ/แม่น้ำโขง: การประทะประสานระหว่าง อาณานิคม กับพรมแดนพื้นเมือง

ถ้าหากจะย้ายฐานการมองการศึกษาอาณานิคมในชายแดนสหรัฐ-เม็กซิโกในฐานะพื้นที่บุกเบิกในงานมานุษยวิทยาชายแดน มองมาแถบพื้นที่บริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บ้าง เราจะพบว่า พัฒนาการทางความคิดในเรื่องเขตแดนทางภูมิรัฐศาสตร์ อาจมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมและรูปแบบของการปรับเปลี่ยนทางความคิดที่แตกต่างจากสังคมตะวันตกมาตั้งแต่ก่อนระบบรัฐชาติสมัยใหม่เข้ามาแทนที่ ซึ่งนั่นอาจจะมีผลทำให้ลักษณะการก่อตัวทางวิชาการของงานศึกษาพรมแดนในแถบนี้ มีความแตกต่างจากงานบุกเบิกในแถบอเมริกาอยู่พอสมควร ย้อนกลับไปในช่วงปลายครึ่งแรกของศตวรรษที่ 20 เราจะพบว่า งานการศึกษาของนักวิชาการตะวันตกที่เข้ามาศึกษาพื้นที่พรมแดนแถบตะวันตกเฉียงใต้ของจีนที่บรรจบกับทางตอนเหนือของพม่าและอินเดียในช่วงนั้น ยังมองบริเวณดังกล่าวในฐานะพื้นที่พรมแดนที่ไม่ได้ถูกสร้างขึ้นโดยอำนาจรัฐหรือแนวคิดแบบภูมิรัฐศาสตร์สมัยใหม่แต่อย่างใด ทว่ากลับชี้ให้เห็นว่าพรมแดนดังกล่าวเป็นพรมแดนที่ไม่มีเส้นขีดที่ตายตัวตามแผนที่ หากแต่ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่ได้ยึดติดกับกรอบของอำนาจรัฐนั่นเอง (ดูเพิ่มเติมใน Wijeyewardene 1990) งานที่อาจจะเป็นงานชิ้นสำคัญแรกๆ ในการชี้ให้เห็นพรมแดนทางสังคมที่เคลื่อนไหวได้ หรือพรมแดนที่วางอยู่บนฐานความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมแบบโครงสร้างของกลุ่มชาติพันธุ์นี้ ได้แก่งาน Political Systems of Highland Burma ของ Edmund Leach (1954) และ

งานของ Fredrik Barth (1969) ที่ชื่อว่า *Ethnic Groups and Boundaries* นอกจากนี้ ตัวอย่างอื่นๆ ที่เห็นได้ชัด เช่นมีงานที่เรียกขานผู้คนที่ย้ายและเดินทางไปในแถบนั้นว่า “ชนพื้นเมืองที่พรมแดน” (frontier tribes) (Hu 1942) และเรียกพื้นที่ดังกล่าวว่าเป็น “เขตแดนที่อิงอยู่กับกลุ่มชนพื้นเมือง” (tribal boundary) (Norins 1939) งานชิ้นหลังของ Norins นี้ได้ชี้ให้เห็นว่า ลักษณะความเข้มแข็งของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ ซึ่งในกรณีนี้คือชนกลุ่มว่า และความอ่อนแอของอำนาจทางการเมืองและการปฏิบัตินโยบาย “รุกคืบ” (forward policy) ทั้งของจีนและอังกฤษในพื้นที่ชายขอบดังกล่าวนั้น นำมาซึ่งข้อขัดแย้งยาวนานระหว่างมหาอำนาจอย่างอังกฤษและจีน ในการหาข้อสรุปว่าเส้นเขตแดนควรจะแบ่งพื้นที่อย่างไร จากการส่งเจ้าหน้าที่ของแต่ละฝ่ายไปสำรวจพรมแดน และลงรายละเอียดอาณาบริเวณตามความเข้าใจของแต่ละฝ่ายในแผนที่ พบว่าการตีความขอบเขตที่ควรจะเป็นระหว่างกลุ่มสำรวจต่างๆ นั้นมีความแตกต่างกันอย่างมาก อันปรากฏอยู่ในแผนที่ซึ่งเรียกว่า “แผนที่เขตแดนห้าสี” (five-colored boundary map) ซึ่งมีนัยยะว่าเส้นพรมแดนดังกล่าวนั้นสามารถขีดลากได้ห้าแบบที่ต่างกันออกไป สะท้อนให้เห็นถึงความคลุมเครือของปรากฏการณ์ความรู้ด้านพรมแดนแบบภูมิรัฐศาสตร์แบบใหม่ในยุคดังกล่าวได้เป็นอย่างดี (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Norins 1939)

บทความ *The Frontiers of “Burma”* ซึ่งเป็นงานทางมานุษยวิทยาชิ้นสำคัญชิ้นหนึ่งของ Edmund Leach (1960) อาจถือได้ว่าเป็นงานชิ้นบุกเบิกสำคัญ ในการเสนอรูปแบบการจัดประเภทผู้คนจากพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ในพื้นที่แถบ “พม่า” โดยอิงจากการทำความเข้าใจระบบการเมือง ระบบเครือญาติและ ระบบเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับระบบภูมินิเวศเป็นหลัก Leach ชี้ว่าเส้นพรมแดนที่แบ่งรัฐชาติสมัยใหม่ออกจากกันนี้ เป็นผลผลิตที่เกิดจากการต่อรองผลประโยชน์ของชาติมหาอำนาจจักรวรรดินิยม เส้นพรมแดนทางการเมืองที่เกิดขึ้นในเอเชียและในแอฟริกาในช่วงศตวรรษที่ 19 และ 20 นั้นมักจะมาจากการปะทะหรือประสานข้อตกลงเพื่อผลประโยชน์

ของบรรดาเจ้าอาณานิคมทั้งหลาย ในงานชิ้นดังกล่าวนี้ จุดที่น่าสนใจที่เกี่ยวกับการศึกษาพรมแดนนอกเหนือจากข้อโต้แย้งดังกล่าว ก็คือข้อเสนอที่ว่า แนวคิดสมัยใหม่ตามแบบตะวันตกที่พูดถึง “พรมแดน” “รัฐ” และ “ชาติ” นั้นไม่ว่าจะนำมาอธิบายรูปแบบการจัดองค์กรทางสังคมการเมืองที่มีลักษณะคล้ายรัฐได้ทุกแห่งทุกที่ไป โดยการใช้กรณี “พม่า” มาเป็นตัวแทนในการอธิบายข้อจำกัดของแนวคิดแบบตะวันตกดังกล่าว Leach ชี้ให้เห็นว่า “พม่า” ในที่นี้นั้น มีระบบภูมิโนเวศที่ต่างกันระหว่างพื้นที่ภูเขาหรือที่สูง (hills) กับพื้นที่ราบลุ่มเชิงเขา (valleys) เป็นเสมือนปราการทางธรรมชาติสำคัญที่ควรนำมาทำความเข้าใจในฐานะเป็น “พรมแดน” ของกลุ่มผู้คนต่างๆ ในรัฐชาติ ซึ่งความแตกต่างทางภูมิโนเวศดังกล่าวย่อมมีผลต่อโลกทัศน์และวิถีปฏิบัติของผู้คนในท้องถิ่นในหลายๆ ประการ และนำมาซึ่งการแบ่งแยกระบบทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมระหว่างคนที่อาศัยบนที่สูงกับที่ลุ่มเชิงเขาได้ นั่นคือว่า นอกเหนือจากการมอง “พม่า” ว่าเป็นพื้นที่พรมแดนที่ขึ้นอยู่กัับอิทธิพลจากอินเดียและจีนที่ขนาบอยู่ในมุมมองรัฐศาสตร์ และการแบ่งแยกผู้คนออกตามระบบภาษาพูดดังที่มีการทำกันมาก่อนหน้าแล้ว (ดู Dyen 1960 สำหรับคำวิจารณ์ Leach ในเรื่องนี้) Leach เสนอว่าเราอาจแยกประเภทของผู้คนตามแบบการแบ่งประเภทตามการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนและการพึ่งพิงอาศัยทรัพยากรตามภูมิโนเวศที่แตกต่างกันนี้ได้เช่นกัน และนั่นหมายความว่า “พม่า” เองอาจไม่ใช่แค่ “พรมแดนภูมิรัฐศาสตร์” แต่เพียงอย่างเดียว แต่ทว่ายังเป็นหรือประกอบไปด้วย “พรมแดนภูมิโนเวศ” ด้วยเช่นกัน

งานอีกชิ้นหนึ่งที่พูดถึงเรื่องของพื้นที่พรมแดนในเวลาใกล้เคียงกันกับงานของ Leach (1960) ก็คืองานศึกษาพื้นที่พรมแดนทางตอนเหนือของประเทศอินเดีย ของ William Kirk (1962) หากนำงานสองชิ้นดังกล่าวนี้มาอ่านร่วมกัน เราจะเห็นข้อแตกต่างที่น่าสนใจบางประการ ในการมองพื้นที่พรมแดนของเอเชียจากมุมมองของนักมานุษยวิทยาอย่าง Leach และจาก Kirk ในฐานะนักภูมิศาสตร์การเมือง งานของ Kirk ได้แย้งแนวคิดที่

ว่าเทือกเขาเป็นเสมือนพรมแดนทางธรรมชาติที่ทำหน้าที่กั้นขวางแบ่งแยกผู้คนออกจากกัน ซึ่งในที่นี้ Kirk มองว่าความคิดดังกล่าวเป็นเพียงความคิดของคนพื้นราบที่มองไปยังพื้นที่ภูเขาเท่านั้น ในความเป็นจริงสำหรับคนบนที่สูงแล้ว เทือกเขาน้อยใหญ่เหล่านั้นไม่ได้เป็นปราการทางธรรมชาติและสังคมแต่อย่างใด เช่นเดียวกับที่ Goblet (1955 อ้างใน Solomon 1970) มองว่าแม่น้ำลำห้วยทั้งหลายไม่ได้เป็นอุปสรรคที่กั้นขวางผู้คนในการติดต่อระหว่างกันแต่อย่างใด ในทางกลับกันแม่น้ำกลับเป็นเสมือนเส้นทางที่เอื้ออำนวยให้เกิดการติดต่อมากขึ้นด้วยซ้ำ ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางล่องตามเส้นทางน้ำหรือเส้นทางบนบกตามชุมชนที่ตั้งอยู่ริมน้ำทั้งหลาย ซึ่งแน่นอนว่าลุ่มน้ำเป็นเสมือนแหล่งทรัพยากรที่สำคัญที่ดึงดูดให้ผู้คนหลายหลายกลุ่มวัฒนธรรมมาตั้งถิ่นฐานริมแม่น้ำ หากจะยืมศัพท์ที่ Solomon ใช้อธิบายปรากฏการณ์เชิงพื้นที่ดังกล่าว ก็จะสามารถเรียกว่าเป็น สิ่งแวดล้อมทางมานุษยภูมิศาสตร์ตามธรรมชาติ (natural anthropogeographical environment) ซึ่งหาได้เป็นพรมแดนทางธรรมชาติกั้นขวางผู้คนอย่างที่ Leach เสนอแต่อย่างใด

ต่อข้อเสนอที่ว่าแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่พรมแดน และการปักปันขีดเส้นพรมแดนที่แต่ละองคาพยพทางการเมืองไม่อาจจะเกิดต่อกันได้นั้น เป็นแนวคิดตะวันตกที่ถูกนำมายึดเย็ด หรือเบียดบังแนวคิดดั้งเดิมของผู้คนอกดินแดนตะวันตกนั้น ได้มีการกล่าวไว้อย่างละเอียดมากขึ้นในงานของ Robert Solomon ซึ่งได้อธิบายความแตกต่างของโลกทัศน์และความเข้าใจต่อพื้นที่พรมแดนระหว่างตะวันตกกับตะวันออกดังกล่าวไว้อย่างน่าสนใจ ในงานที่ชื่อว่า *Boundary Concepts and Practices in Southeast Asia* นี้เอง Solomon (1970) ได้ออกมาได้แย้งว่า ไม่เพียงแต่การขีดเส้นพรมแดนรัฐชาติแบบสมัยใหม่ที่มีการระบุอย่างชัดเจนตายตัวเท่านั้น ที่เป็นสิ่งใหม่ในแง่ของการปฏิบัติในดินแดนอุษาคเนย์นี้ หากแต่แนวคิดของการมีเส้นแบ่งดังกล่าว ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่แปลกปลอมในประวัติศาสตร์ของพื้นที่แถบนี้มาตั้งแต่ต้น แต่กระนั้น หากจะพยายามเปรียบเทียบสิ่งที่เรียกว่า

เป็นพื้นที่พรมแดนในความหมายปัจจุบันกับประสบการณ์ของผู้คนในยุคสมัยก่อน พื้นที่ของการติดต่อแลกเปลี่ยน (zone of contact) หรือพื้นที่ที่มีการรบพุ่งทำสงครามระหว่างกลุ่มอำนาจหรือเมืองต่างๆ อยู่อย่างไม่หยุดหย่อน (intermittent positional warfare) ก็อาจจะเป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดที่อาจจะยกมาเทียบเคียงกันได้กับคำว่าพรมแดนในยุคต่อมา การเข้ามาของประเทศล่าอาณานิคมทั้งหลายในภาคพื้นเอเชียอาคเนย์นี้ นำมาซึ่งการนำเอาความคิดในเรื่องเขตแดนแบบตายตัวมาใช้ในการจัดสรรแบ่งปันผลประโยชน์จากทรัพยากร แต่ทว่า แม้ว่าเส้นพรมแดนจะถูกขีดขึ้นแบ่งแยกพื้นที่ทางการเมืองในเวลาต่อมาหลังการเข้ามาของประเทศล่าอาณานิคมไม่นานนัก แต่ระบบการควบคุมดูแลจัดการพรมแดนก็ไม่ได้ถูกสถาปนาขึ้นอย่างจริงจัง ไม่มีหน่วยงานที่ถูกแต่งตั้งขึ้นเพื่อการนี้โดยตรง หรือในความเป็นจริงแล้วประเทศเจ้าอาณานิคมเหล่านั้นไม่ได้สนใจที่จะควบคุม “ความเป็นพรมแดน” ที่ถูกสร้างขึ้นแต่อย่างไร หากแต่สนใจที่จะหาประโยชน์จากทรัพยากรที่ “ความเป็นพรมแดน” ใหม่เหล่านั้นเอื้อให้แสวงหาผลประโยชน์ได้อย่างสะดวกขึ้นมากกว่า Solomon ยกตัวอย่างว่าในบางกรณีที่มีรัฐกันชนตั้งอยู่ระหว่างชาติเจ้าอาณานิคม รัฐกันชนดังกล่าวจะทำหน้าที่ลดการปะทะระหว่างสองมหาอำนาจในการแสวงหาผลประโยชน์ในพื้นที่ที่ประชิดติดต่อกัน ในกรณีดังกล่าวนี้ การขีดเส้นพรมแดนอาจจะไม่มีความจำเป็นเท่ากับในสถานการณ์ที่อำนาจทางการเมืองและพื้นที่ทางเศรษฐกิจของเจ้าอาณานิคมสองประเทศมาบรรจบกันโดยตรง ซึ่งแน่นอนว่าการกำหนดเส้นพรมแดนจะต้องเป็นประเด็นเร่งด่วน เพราะปราศจากรัฐกันชนซึ่งทำหน้าที่เสมือนหนึ่งเป็นพื้นที่พรมแดนในตัวเอง เมื่อเราพบว่าการปักปันเขตแดนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เกิดขึ้นจากอิทธิพลของชาติล่าอาณานิคมในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของชาติเหล่านั้นเป็นส่วนใหญ่ จึงไม่น่าแปลกใจเลยว่าปัจจัยทางสังคมการเมือง และเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นจึงถูกละเลยในการนำมาเป็นข้อพิจารณาในการกำหนดพรมแดนตั้งแต่ต้น Solomon กล่าวไว้อย่างน่าสนใจในงานชิ้นดังกล่าวว่า แรกเริ่มของการมีพรมแดนในพื้นที่แถบนั้นนั้น การ

รักษาความมั่นคงของเส้นพรมแดนอาจจะเป็นเรื่องสำคัญต่อทั้งประเทศ เจ้าอาณานิคมและต่อประเทศอื่นๆ ที่ได้รับการขีดเส้นพรมแดนด้วย ในแง่นี้หมายถึงการให้ความสำคัญกับการห้ามล่วงล้ำอำนาจทางการเมืองต่อกันในระดับระหว่างประเทศ แต่กระนั้นการควบคุมการอพยพของผู้คน และการเคลื่อนย้ายถ่ายเททรัพยากรในระดับล่างก็ยังเป็นเรื่องที่ยากต่อการควบคุม ยิ่งในช่วงเวลาแรกเริ่มนั้น มโนทัศน์ของผู้คนในท้องถิ่นไม่ได้รับหรือปรับตามแนวคิดพรมแดนรัฐชาติแบบใหม่แต่อย่างใด ด้วยเหตุนี้เอง งานชิ้นนี้จึงเสนอว่า แท้จริงแล้วพรมแดนที่ถูกสถาปนาขึ้นโดยเจ้าอาณานิคมนั้นไม่ได้มีบทบาทมากนักในการกั้นขวางเส้นทางการค้า การอพยพเคลื่อนย้าย และการติดต่อสื่อสาร หรือที่ Solomon เรียกรวมๆ ว่า การเป็น “แทรกซึม” (interpenetration) ทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มผู้คนชาติพันธุ์ต่างๆ ในพื้นที่แต่อย่างใด

ช่วงเวลาดังกล่าวข้างต้นนี้เองที่ Solomon (1970) มองว่าความเป็น “ชายแดนที่ไร้การควบคุม” (uncontrolled borders) ได้ถูกสถาปนาขึ้นแล้วโดยประเทศเจ้าอาณานิคม แต่กระนั้น ในช่วงเวลาเดียวกันนี้เอง นักภูมิศาสตร์ในยุคนั้นยังคงวนอยู่กับการถกเถียงถึงข้อแตกต่างระหว่างพรมแดนธรรมชาติและพรมแดนที่มนุษย์สร้างขึ้นอย่างไม่ลดละ ในแง่นี้เอง เราอาจมองเห็นความล่าช้า หรือในแง่หนึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นความล่าช้า ทางวิชาการพรมแดนศึกษาได้พอสมควรในการที่จะสามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในยุคนี้ได้ มีงานศึกษาน้อยมากในยุคดังกล่าวที่พยายามที่จะให้ภาพของพื้นที่พรมแดนที่ถูกสร้างขึ้นโดยรัฐอาณานิคม หรือแม้แต่ภายหลังการที่รัฐมหาอำนาจเหล่านั้นออกไปจากพื้นที่แล้ว นอกเหนือจากการเปลี่ยนผ่านทางสังคมของพื้นที่พรมแดนซึ่งไม่ได้รับความสนใจมากนักในวงวิชาการสังคมศาสตร์โดยรวมแล้ว Solomon ชี้ว่าการศึกษาพรมแดนในยุคนี้ขาดมิติของการวิเคราะห์ในเรื่องนโยบายทางการเมืองของการเกิด การดำรงอยู่ และการควบคุมจัดการพรมแดน ซึ่งในความเป็นจริงแล้วเราจะพบ

ว่า พรมแดนซึ่งเป็นเสมือนมรดกทางแนวคิดและการปฏิบัติทางการเมืองของเจ้าอาณานิคมนั้นมีความเป็นทวิลักษณ์ (double standard) อยู่ในช่วงเวลาดังกล่าว นั่นก็คือว่า ในขณะที่ชาติเจ้าอาณานิคมพยายามยื่นกรานถึงนิยามและความจำเป็นของเส้นพรมแดน แต่ชาติเหล่านั้นก็ไม่ได้พยายามสร้างและส่งผ่านการจัดการพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือทางกฎหมายหรืออำนาจการบริหารให้กับประเทศใต้อาณานิคมแต่อย่างใด นั่นเท่ากับว่าความเป็นพรมแดนไม่ได้รับการเสริมสร้างให้มียุ่จริง หรือเด่นชัดมากไปกว่าการจินตนาการที่ถูกยึดเยียดให้ ซึ่งไม่มีผลมากนักในทางปฏิบัติของผู้ปกครองใหม่หรือผู้คนในระดับล่างในประเทศใต้อาณานิคมเดิม ภายหลังจากที่ชาติเจ้าอาณานิคมได้ย้ายฐานกลับไปยังบ้านเมืองของตนแล้ว

แม่น้ำโขงเองเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญหนึ่ง ในการสถาปนาอาณานิคมบริเวณทางเมืองให้เกิดขึ้นบนพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นี้ เราจะพบจากเอกสารของมิชชันนารี พ่อค้าจักรวรรดินิยม หรือนักสำรวจอาณานิคม (เช่น Carne 2000, Delaporte 1998, Garnier 1996a, 1996b, Lefevre-Pontalis 2000, และ Mouhot 1864 เป็นต้น) ซึ่งล้วนแล้วแต่มีการอ้างถึงความพยายามในการสร้างองค์ความรู้ ในด้านทรัพยากรและภูมิศาสตร์เกี่ยวกับแม่น้ำและภูมิภาคดังกล่าวนี้ เพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองและเศรษฐกิจมากมาย ตัวอย่างหนึ่งคือ ปฏิบัติการของกลุ่มนักสำรวจแม่น้ำโขงชาวฝรั่งเศส ที่พยายามบุกเบิกความรู้ของภูมิประเทศและลักษณะทางกายภาพในแม่น้ำโขงในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ในฐานะที่เป็นเส้นทางเข้าสู่จีนแผ่นดินใหญ่ (ดู Osborne 1996, 2000) การเข้ามาของเจ้าอาณานิคมนี้เอง ที่ทำให้พรมแดนของหน่วยการเมืองที่เรียกว่า “โคชินไชน่า” และ “อินโดไชน่า” เกิดขึ้นตามมา และแม้แต่ในยุคปัจจุบันที่วาทกรรมใหม่ ๆ ของการเป็นภูมิภาคร่วมกัน ถูกผลิตขึ้นในกรอบความร่วมมือด้านการพัฒนาอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง กระบวนการของการสร้างภูมิภาคนิยม และการเชื่อมโยงให้เห็นถึงทรัพยากรธรรมชาติ ที่สามารถเชื่อมถึงกันได้ผ่านทางการพัฒนาโครงข่ายการขนส่งทรัพยากรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นโครงการผันน้ำ โครงข่าย

ไฟฟ้า เส้นทางคมนาคมทั้งทางบก ทางน้ำ และอากาศ ตลอดจนการโหมโรงประชาสัมพันธความร่วมมือระหว่างรัฐและเอกชนในระดับอนุภูมิภาคนั้น ล้วนแล้วแต่เป็นยุทธวิธีของการสร้างความเชื่อ ความเข้าใจ ให้กับผู้คน ถึงอาณาเขตทางเศรษฐกิจ สังคม และแม้กระทั่งการเมืองแบบใหม่ กระบวนการดังกล่าวเหล่านี้ อาจใช้เครื่องมือของการสร้างอุดมการณ์เช่นเดียวกับการสร้างอุดมการณ์ชาติ เช่นการใช้สิ่งพิมพ์ แผนที่ การรายงานข่าวสาร การโฆษณา และการรื้อฟื้นหรือสร้างคำอธิบายเชิงประวัติศาสตร์แบบใหม่ (ดู Anderson 1991) แต่อาจจะมีการสร้างเครื่องมือในรูปแบบใหม่ๆ ด้วยเช่นกัน เช่น การให้เงินเพื่อสนับสนุนโครงการพัฒนาข้ามชาติ และมีตัวแสดงหลักในการเสริมสร้างวาทกรรมที่ไม่จำกัดอยู่แค่องค์กรรัฐ หากแต่รวมไปถึงองค์กรเหนือรัฐจำนวนไม่น้อย (ดู Jakkrit 2003) และหากเรามองผ่านยุคสมัยกลับไปกว่าศตวรรษ สิ่งหนึ่งที่เด่นชัดมากก็คือการมองไม่เห็นบทบาทของผู้คนในท้องถิ่นในการมีส่วนร่วม หรือแสดงอำนาจในการจัดการพื้นที่ที่ถูกขีดเส้นทับลงไปให้เกิดขึ้นเป็นชายแดนมากนัก พรมแดนรัฐชาติและพรมแดนอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงจึงเป็นเสมือนสัญลักษณ์ของการกดทับความเป็นพื้นเมือง ด้วยการละเลยประวัติศาสตร์และมโนทัศน์ทางกายภาพของท้องถิ่น ตลอดจนวิถีทางของคนในพื้นที่แต่ไหนแต่ไรมา

นักวิชาการสังคมศาสตร์จำนวนไม่น้อย (Acharya 1999, Anderson 1991, Benda 1969, Emmerson 1984, Giddens 1984, Jakkrit 2003, McCloud 1986, Rajah 1999, และ Thongchai 1994) ที่มีความเห็นพ้องต้องกันในความคิดที่ว่า อาณาเขตรัฐชาติและความเป็นภูมิภาคที่ตั้งอยู่บนภูมิศาสตร์ทางการเมืองบนผืนดินที่เรียกว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงนั้น เป็นเสมือนสิ่งสร้างทางสังคม (social construct) งานการศึกษาการก่อตัวของความเป็นชาติที่ถูกสร้างขึ้นโดยรัฐ ผ่านทางการสร้างความหมาย ความเข้าใจ และความสำนึกของผู้คนโดยการใช้แผนที่ เช่น งานของ Anderson (1991) ที่พูดถึงแผนที่ของรัฐในฐานะที่เป็นเครื่องมืออันทรงประสิทธิภาพและนำมาใช้อย่างแพร่หลาย ในการสร้าง

มโนสำนึกของผู้คนในเรื่องของอาณาเขตของความเป็นชาติและเอกลักษณ์ของชาติ นั้นเพราะแผนที่เป็นสื่อที่สามารถผลิตซ้ำแล้วซ้ำเล่า สามารถส่งผ่าน หรือประทับตราสัญลักษณ์ของรัฐ และสามารถที่จะตีพิมพ์ในหนังสือเรียน นิตยสาร เอกสารใดๆ หรือแม้แต่สิ่งละอันพันละน้อยที่ใช้สอยในชีวิตประจำวันเช่น เสื้อผ้า ผ้าปูโต๊ะ หรือโปสเตอร์ที่ติดตามอาคารบ้านเรือนได้อย่างง่ายดาย การรับรู้ในเรื่องของความเป็นชาติและอาณาเขตของชาติจึงปรากฏอยู่ทุกหนแห่ง ซึ่งรับรู้ได้โดยมีต้องอาศัยเวลาและการคิดคำนึงมากนัก และก่อเกิดเป็นจินตนาการของผู้คนในเรื่องของการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่เรียกว่า “ชาติ” ร่วมกันได้ในที่สุด หรืองาน Siam Mapped ของ Thongchai (1994) ก็ถือเป็นงานเชิงประวัติศาสตร์ที่สำคัญชิ้นหนึ่ง ที่ให้ภาพของปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงของการนิยามพรมแดนอย่างเป็นรูปธรรม ในงานชิ้นดังกล่าวนี้ Thongchai ชี้ว่าการศึกษาแผนที่ของรัฐบาลหรือองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นนั้น ไม่ใช่การแค่ระบุว่าประเทศนั้น “ได้” หรือ “สูญเสีย” พื้นที่พรมแดนส่วนไหนไปเมื่อไหร่และอย่างไร หากแต่ต้องทำความเข้าใจพัฒนาการของการสร้าง เผยแพร่ และการนำแผนที่มาใช้ในชีวิตประจำวันด้วย เพราะว่าแผนที่ไม่ได้เป็นเพียงสื่อที่มีความเที่ยงตรงไร้ข้อผิดพลาดที่มักเข้าใจกัน หากแต่กระบวนการของการทำแผนที่นั้นย่อมหลีกเลี่ยงการตัดทอน ปรับเปลี่ยน ดัดแปลง ช้อนเร้น หรือปรุงแต่งเนื้อหา หรือความหมายแฝงต่างๆ ไปไม่ได้ แผนที่จึงเป็นเสมือนเครื่องมือหนึ่งในการก่อร่างสร้างตัวตนของความเป็นรัฐชาติ และแน่นอนว่ากระบวนการของการระบุเขตแดนที่ชัดเจน ก็เป็นวิธีการอันแยบยลอย่างหนึ่ง ในการสะท้อนให้คนในชาติเห็นถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันผ่านสิ่งสร้างที่เรียกว่า “อาณาจักร” และ “ชาติ” ได้ ในที่นี้ ชายแดนของรัฐชาติแบบใหม่จึงเป็นสิ่งที่ไม่ได้มีมาตั้งแต่ต้น แต่เป็นผลมาจากกระบวนการสร้างชาติผ่านวาทกรรมของแผนที่นั่นเอง

งาน Border in Motion on the Upper Mekong ของ Walker (2008) นับเป็นงานที่ต่อยอดงานของ Thongchai ในเรื่องของ geo-body ไปในอีก

ขึ้นหนึ่ง แม้ว่า Walker จะไม่ได้อ้างอิงงานของ Solomon (1970) ที่ได้กล่าวถึงมาแล้วก่อนหน้านี้ แต่เราอาจจะพบว่างานที่เพิ่งออกมาไม่นานของ Walker นี้ มีรูปแบบความคิดและข้อเสนอดต่อการศึกษามรดกเอเชียอาคเนย์ในปลายศตวรรษที่ 19 คล้ายคลึงกับงานของ Solomon พอสมควร Walker ชวนให้เราลองเรื่องพื้นที่ชายแดนหรือพรมแดนในระดับชุมชน และมองปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้คนแถวนั้น ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมของเจ้าหน้าที่รัฐ เจ้าหน้าที่อาณานิคม หรือชาวบ้านทั่วไป งานชิ้นนี้เสนอว่าเมื่อเราเข้าไปศึกษาพื้นที่ชุมชนดังกล่าวแล้ว จะเห็นว่ามีวาทกรรมหรือแม้กระทั่งขัดแย้งกันของความคิดว่าด้วยการตีเส้น, การบังคับใช้กฎหมาย, และการควบคุมที่ชายแดนอยู่เสมอๆ จากการศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์ Walker ชี้ว่า เมื่อเริ่มมีเขตแดนรัฐชาติแบบสมัยใหม่ที่แนชัดขึ้น เจ้าหน้าที่อาณานิคมกลับมิได้ใส่ใจหรือยึดติดกับเส้นเขตแดนนั้นอย่างเอาเป็นเอาตาย หากแต่เจ้าหน้าที่เหล่านั้นยังคงมีความคิดที่ยืดหยุ่นและเลือกใช้กฎเกณฑ์ในการควบคุมชายแดน แล้วแต่ว่าเมื่อใดที่รูปแบบความคิดว่าด้วยเขตแดนแบบใหม่และเก่าจะเอื้อประโยชน์ให้กับกิจการอาณานิคมของตนเอง ในทางกลับกัน เจ้าหน้าที่สยามเสียอีกที่รีบเข้าไปกุมเกาะยึดมั่นกับแนวคิดความเป็นเขตแดนและชายแดนแบบสมัยใหม่ในการบังคับใช้กฎหมายและควบคุมผู้คนอย่างเคร่งครัด สุดท้ายแล้วเราจะเห็นว่าพรมแดนนั้น ไม่ได้มีลักษณะที่ตายตัวตั้งแต่แรกของการก่อตัวขึ้นของ geo-body แต่อย่างใด หากแต่ยังมีความหละหลวม ผ่อนปรน มีการเลือกใช้เลือกปฏิบัติมากมาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับยุทธศาสตร์และผลประโยชน์ที่จะมีต่อผู้ที่ดูแลจัดการชายแดนทั้งสองฝั่งของเส้นเขตแดน

พรมแดนเคลื่อนไหวในโลกยุคหลังโครงสร้างนิยม: ความเป็น “คน” ของพรมแดน กับเครือข่ายสังคมเคลื่อนที่

การศึกษาพื้นที่พรมแดนระหว่างประเทศในพื้นที่ภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในระยะหลังๆ นี้เปลี่ยนแปลงไปจากการศึกษาพื้นที่พรมแดนก่อนหน้าอย่างเห็นได้ชัดประการหนึ่ง นั่นคือ การมองว่าผู้คนที่ย้ายอยู่

พื้นที่พรมแดนนั้น เป็นองค์ประกอบหลักของในการมองภูมิประเทศของพรมแดน (borderscape) โดยไม่ได้จำกัดความเป็นพรมแดนอยู่ที่ปัจจัยทางการเมือง และลักษณะทางกายภาพแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น รูปแบบของการมองแบบดังกล่าวนั้น ปรากฏให้เห็นในการศึกษาผู้คนหรือกลุ่มชาติพันธุ์ในฐานะที่เป็นปัจจัยสำคัญในการนิยามความเป็นชายแดนภูมิประเทศของชายแดนในที่นี้ จึงมีเพียงหมายถึงลักษณะทางกายภาพเช่น ภูเขา แม่น้ำ ที่ราบ กำแพง ช่องแคบ หรือพรมแดนทางการเมืองเช่น รัฐชาติ อนุภูมิภาค โลกที่หนึ่ง/โลกที่สาม ซึ่งมีลักษณะหยุดนิ่งและตายตัวเท่านั้น แต่ชี้ให้เห็นว่าภูมิประเทศของพรมแดนเองก็มีลักษณะทางสังคมด้วยเช่นกัน และปัจจัยทางสังคมนี้เองที่ทำให้การมองพรมแดนมีความสลับซับซ้อนและมีความเป็นพลวัตที่มากยิ่งขึ้น ดังนั้น การนิยามพรมแดนแบบตายตัวจึงไม่อาจทำได้ เพราะว่ามีปัจจัยทางสังคมที่มีการตีความ การให้ความหมาย และการแย่งชิงเข้าถึงการจัดการพื้นที่พรมแดนอยู่ตลอดเวลา งานที่อาจจะยกมาเป็นตัวอย่างในที่นี้ได้คืองานที่เป็นความพยายามสร้างกรอบการมองพื้นที่พรมแดนแบบใหม่โดยใช้คำเรียกที่มีความครอบคลุมมากขึ้น เช่น ภูมิทัศน์ชายแดน (border landscape) (Sturgeon 2005) นทีทัศน์ชายแดน (border riverscape) (Jakkrit 2006a, 2006b, 2009) และ นิเวศสถานข้ามชาติ (transnational place/homeland) (Wasan 2007) ซึ่งกรอบการมองดังกล่าวเสนอภาพที่เด่นชัดมากขึ้นของปัจจัยทางสังคม และความคิดคำนึงของกลุ่มคน ในฐานะเป็นตำแหน่งแห่งที่ และมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งที่เราเรียกว่าเป็นพื้นที่พรมแดนในแบบเดิม ปัจจัยทางสังคมซึ่งมีส่วนทำให้พื้นที่พรมแดนในแต่ละแห่งมีลักษณะเฉพาะตัวที่งานทั้งสองพูดถึง ได้แก่ โอกาสและข้อจำกัดทางเศรษฐกิจ ความเชื่อของผู้คนในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติที่อิงอยู่กับลักษณะของพื้นที่ การพิจารณาความสัมพันธ์ทางสังคมที่พื้นที่พรมแดนในฐานะหน่วยชุมชนหนึ่ง หรือการมองความเชื่อมโยงทางชาติพันธุ์และถิ่นฐานบ้านเกิดที่มีส่วนในการกำหนดรูปแบบวัฒนธรรมของแต่ละพรมแดนให้มีความแตกต่างกัน เป็นต้น นอกจากการที่หันมามองปัจจัยทางสังคมในการมองภาพพื้นที่ของพรมแดนแล้ว งานเหล่านี้ก็อาจ

เป็นไปในรูปแบบเดียวกับการพยายามหลีกเลี่ยงจากการเอาพรมแดนเป็นตัวตั้งหรือขอบเขตของพื้นที่ในการศึกษาสังคมผู้คน การเอาเครือข่ายทางสังคมเป็นกรอบการมองหรือทำความเข้าใจพื้นที่พรมแดนดังกล่าว อาจจัดอยู่ในงานลักษณะที่เราเรียกว่า *borderland studies* มากกว่าการเป็น *border studies* โดยตัวมันเอง คล้ายๆ กับงานอื่นๆ ที่ได้กล่าวมาก่อนหน้านี้ (ดู Morris 1999) ที่พยายามในการสร้างและวิจารณ์การเสนอแนวคิด “ภูมิภาค” ทางสังคมและนิเวศกายภาพข้ามพรมแดนในการเป็นหน่วยของการวิเคราะห์ เราอาจมองว่านี่เองอาจเป็นกระแสหนึ่งของชายแดนศึกษาที่งานเชิงมานุษยวิทยาเข้ามามีบทบาท ในการยกระดับการมองพื้นที่พรมแดนโดยให้ “คน” เป็นศูนย์กลางของการเสนอภาพ “ภูมิประเทศ” ของพรมแดนในลักษณะที่มีพลวัตทางสังคมวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น

มีงานพรมแดนศึกษานอกพื้นที่ลุ่มน้ำโขงบางชิ้นที่ไม่เพียงแค่มองว่า “คน” เป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ หรือความเป็นพรมแดนตั้งแต่แรกเริ่มมีพรมแดนรัฐชาติเท่านั้น หากแต่มองไปถึงการที่คนในพื้นที่ดังกล่าวออกมาประกาศเรียกร้องว่าตนเองนั่นเอง ที่คือตัวตนของ “พรมแดน” (*locals embody the border*) (Flynn 1997) ทั้งนี้ เพื่อปกป้องสิทธิของตนเองในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่พิเศษนั้น ซึ่งอาจจะแตกต่างหรือตรงข้ามกับงานอีกประเภท ซึ่งชี้ให้เห็นถึงกระบวนการที่คนกลุ่มหนึ่ง “ถูกระงับ” ให้เป็นชายแดน โดยที่กลุ่มคนเหล่านั้นไม่ได้ยินยอมพร้อมใจกับสภาพดังกล่าวของตนเอง ข้อเสนอแรกมาจากงานของนักชาติพันธุ์วรรณา Flynn (1997) ซึ่งเสนอในบทความชื่อว่า “We are the border” งานชิ้นนี้ได้แย้งกับข้อเสนอของ Gupta และ Ferguson (1992) ที่มองว่า พื้นที่พรมแดนนั้นเป็นอาณาบริเวณของการ “โยกย้ายไร้ที่” (*displacement*) และ “ไร้อาณาเขต” (*de-territorialization*) และด้วยการเลื่อนเปลี่ยนของความเป็นชายแดนนั่นเอง ที่อัตลักษณ์ของผู้คนที่ชายแดนถูกสร้างให้อยู่ในลักษณะของ “คนพันธุ์ทาง” (*hybridized subject*) ต่อข้อเสนอดังกล่าว Flynn เสนอจากกรณีศึกษาและชี้ให้เห็นว่า ในทางตรงกันข้ามผู้คนที่พรมแดนกลับไม่ได้มองพรมแดน

ในแง่ดังกล่าวไปเสียทั้งหมด หากแต่มีผู้คนจำนวนหนึ่งที่พร้อมจะออกมาแสดงออกถึงความเป็นตัวตน และความมีรากเหง้าของชุมชน โดยอ้างอิงกับความรู้สึกของการ “ติดที่มีฐาน” (deep placement) และในฐานะของการเป็นเจ้าของพื้นที่ ที่ตนเองครอบครองอย่างแนบแน่นมาช้านาน (deep territorialization) และความรู้สึกต่อพื้นที่ดังกล่าวนี้เอง ที่เป็นปัจจัยสำคัญของการก่อตัวและแสดงออกของคนที่มีพรหมแดน ในฐานะของการเป็นคนพื้นถิ่นที่ไม่ใช่คนพันธุ์ทางดังที่ Gupta และ Ferguson เสนอ การที่คนท้องถิ่นที่มีพรหมแดนออกมาแสดงความเป็นตัวตน และเน้นย้ำให้สังคมวงกว้างรู้ว่าพวกเขาเหล่านั้นอยู่ตรงนี้ และพวกเขานี้เองก็คือพรหมแดนที่มีรากเหง้านั้น เป็นกระบวนการหนึ่งของการตอบโต้จากการรุกรานของอิทธิพลจากนอกพื้นที่ ในการเข้ามาช่วงชิงโอกาสและประโยชน์จากความล้นไหลปรุปรองของพรหมแดน ในขณะที่ Gupta และ Ferguson มองพื้นที่พรหมแดนว่าเป็น “interstitial zone” ซึ่งคำว่า “interstitial” หรือ “interstice” นั้น หมายถึงพื้นที่เล็กแคบระหว่างองคาพยพหรือส่วนสำคัญสองส่วนใดๆ และมักใช้ในการพูดถึงช่องว่างที่แทบมองไม่เห็นระหว่างเซลล์และเนื้อเยื่อของสิ่งมีชีวิต บ่งชี้ให้เห็นถึงนัยยะของกระบวนการไหลซึมของของเหลวระหว่างสองส่วน ในที่นี้ “interstitial zone” จึงอาจจะไม่ได้มีความสำคัญมากมายนัก แต่ Flynn เองกลับมองว่าพื้นที่อันแคบและเล็กดังกล่าวนั้นไม่ใช่พื้นที่ที่ถ่ายทอดพลังงานหรือของเหลวเท่านั้น หากแต่เต็มไปด้วยอำนาจในตัวมันเองซึ่งเราไม่อาจมองข้าม หรือพิจารณาว่าเป็นเพียงพื้นที่ช่องว่างระหว่างกลางที่ไร้แก่นสารเท่านั้น และนั่นก็คือว่า “interstitial zone” ไม่เพียงแต่เป็นส่วนหล่อเลี้ยงให้องคาพยพหนึ่งใดดำเนินต่อไปได้เท่านั้น หากแต่เราจะเห็นความมีชีวิตและระบบในพื้นที่ช่องว่างเหล่านั้นในตัวมันเองด้วยเช่นกัน (ดูข้อถกเถียงซึ่งต่างออกไปในเรื่อง “interstitial” ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่พรหมแดน ของ Donnan และ Wilson (2003) ในแง่ของความสัมพันธ์เชิงบุคคลในชีวิตประจำวันเพิ่มเติม)

ตรงกันข้ามกับงานข้างต้น ที่เสนอให้เห็นถึงกระบวนการที่ผู้คน

พยายามระบุตำแหน่งแห่งที่ของตนเอง ในฐานะที่เป็นพรมแดน งานศึกษาพรมแดนภูมิภาคที่เกิดขึ้นใหม่ภายใต้ชื่อสหภาพยุโรปของ Raj (2006) ชี้ให้เห็นอีกด้านของความเป็น “คน” ที่ถูกประทับตราในฐานะที่เป็น “ผู้ลี้ภัย” ซึ่งถูกกระทำให้เป็นส่วนหนึ่งของ “ชายแดน” ในการศึกษานโยบายการรวมกลุ่มสหภาพยุโรปและมาตรการกีดกันสินค้า ธุรกิจ และผู้คนนอกประเทศสมาชิกสหภาพนั้น Raj หยิบยกคำว่า “ป้อมปราการยุโรป” (Fortress Europe) ซึ่งมักจะเป็นคำที่ใช้เรียกสหภาพยุโรป โดยมีนัยยะของการกั้นขวางสิ่งแปลกปลอมจากภายนอกมิให้เข้าสู่พื้นที่อาณาเขตของสหภาพ มาวิเคราะห์ความเป็นปฏิกิริยา (paradoxes) ของพื้นที่พรมแดนสหภาพยุโรป ที่ในแง่หนึ่งก็เป็นความพยายามในการที่จะจัดระบบของการ “ไร้พรมแดน” ระหว่างบรรดาระัฐชาติประเทศสมาชิก แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นการ “สร้างพรมแดน” ของความเป็นภูมิภาคใหม่ขึ้น และแยกตนเองออกจากประเทศเพื่อนบ้านอื่นๆ ที่ไม่ได้เป็นสมาชิก หรือพูดอีกอย่างก็คือว่า สหภาพยุโรปนั้นกลายเป็น “พื้นที่เปิด” ระหว่างรัฐชาติสมาชิก ใน “พื้นที่ปิด” ซึ่งเสมือนหนึ่งถูกล้อมด้วยป้อมปราการอันแข็งแกร่งแน่นหนาแยกออกจากภายนอก มาตรการกีดกันการอพยพเข้ามาจากนอกสหภาพอันเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายดังกล่าวนี้เอง ที่ Raj ชี้ว่าพรมแดนของความเป็นสหภาพยุโรปนั้นมีความขัดแย้งอยู่ในตัวเอง ท่ามกลางอุดมการณ์ดังกล่าวนี้ ที่ผู้คนซึ่งอพยพย้ายถิ่นและลี้ภัยเนื่องด้วยปัจจัยสงครามในช่วงสงครามบอลข่านนับตั้งแต่กลางทศวรรษ 1990 เป็นต้นมา ถูกกักบริเวณไว้ในค่ายผู้ลี้ภัยตามตะเข็บพรมแดน ซึ่งแออัด ขาดแคลนอาหารและสาธารณูปโภค โดยยังมีต้องกล่าวถึงสถานภาพทางกฎหมายที่ขาดการดูแลอย่างจริงจังจากประเทศสมาชิก กระบวนการกักขังหน่วงเหนี่ยวผู้ลี้ภัย และการสร้างพื้นที่รองรับผู้อพยพผิดกฎหมายไว้ตามค่ายผู้ลี้ภัยมากมายตามชายแดนของประเทศต่างๆ ในสหภาพยุโรปนี้เอง ที่จำกัดให้ผู้ลี้ภัยกลายเป็นสถานภาพเป็นได้เพียงแค่ส่วนหนึ่งของ “ชายแดน” ของสหภาพ ซึ่งไม่มีสิทธิอย่างกรายเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่เปิดภายในป้อมปราการดังกล่าวได้เลย งานทั้งสองชิ้นนี้นับว่าเป็นตัวอย่างจากหลายงานการศึกษาที่เสนอมุมมองที่น่า

สนใจ ในการชี้ให้เห็นกระบวนการ “ยื่นหยัด” ของผู้คนที่ยึดโยงกับพื้นที่พรมแดน และในทางตรงกันข้ามการ “ยึดเยียด” ความเป็นพรมแดนให้กับกลุ่มคนชายขอบ ซึ่งงานพรมแดนศึกษาในกลุ่มน้ำโขงในระยะหลังมานี้ก็กำลังสะท้อนแนวทางดังกล่าวได้ในระดับหนึ่ง แม้ว่าการยกประเด็นของตัวกระทำการ (agent) และผู้ถูกระทำการอาจจะยังไม่ได้เป็นจุดหลักของการนำเสนอ หรืออาจจะยังไม่เด่นชัดเท่ากับสองงานที่เสนอมาดังกล่าว แต่这也อาจเป็นแนวทางของการนำเสนอที่เราอาจนำมาปรับมองตัวกระทำที่พรมแดนแม่น้ำโขง ในฐานะของการออกมาชี้ชวนให้คนเห็นว่าเขาและเธอเหล่านั้น “คือพรมแดน” หรือ “ถูกทำให้เป็นพรมแดน” ได้อย่างไร

เพื่อให้หลุดจากกรอบการศึกษาที่อิงอยู่กับรัฐและเส้นเขตแดนของรัฐ ในช่วงหลังๆ มานี้มีงานจำนวนมากที่เริ่มจะใช้แนวทางของการศึกษาที่เรียกว่า transborder studies หรือข้ามพรมแดนศึกษา ข้อแตกต่างของแนวทางการศึกษาแบบใหม่นี้ก็คือไม่เพียงแต่สนใจชุมชนหรือพื้นที่เฉพาะที่อยู่ตามแนวชายแดนเท่านั้น หากแต่มองประเด็นที่มีลักษณะข้ามชาติและกระจายตัวไปทุกส่วนของรัฐและของโลก เช่นการมองเรื่องของกาอพยพย้ายถิ่น เป็นต้น การมองในลักษณะนี้เป็นการเดินรอยตามการเดินทางของผู้คนไปตามวิถีที่ประเด็นนั้นๆ พาไป โดยไม่ต้องมัวพะวงว่าจะพื้นที่ศึกษานั้นจะห่างจากบริเวณชายแดนหรือเข้าสู่เขตศูนย์กลางของรัฐแต่อย่างใด ซึ่งแน่นอนว่านี่เป็นลักษณะเด่นที่แตกต่างหรืออาจจะเรียกได้ว่าเป็นการข้ามพ้นแนวคิดเดิมๆ ของ borderland studies ที่จำกัดตนเองอยู่กับพื้นที่ตามตะเข็บชายแดนเท่านั้น ในระยะหลังๆ นี้มีนักมานุษยวิทยาไทยจำนวนไม่น้อยที่สนใจการเคลื่อนย้ายถ่ายเทวัฒนธรรม ผู้คน ทรัพยากร และความคิดทางสังคมข้ามพรมแดน โดยเฉพาะในแถบกลุ่มน้ำโขง ซึ่งคงจะอยู่นอกเหนือจากขอบเขตการทบทวนวรรณกรรมของบทความชิ้นนี้ หากแต่สามารถหาอ่านเพิ่มเติมได้ในงานที่เพิ่งตีพิมพ์ออกมาไม่นานนี้ ชื่อ Transborder Issues in the Greater Mekong Sub-region (Suchada, Vail, and Sciortino 2008) และ ในงานภาษาไทยของรัตนา โตสกุล ว่าด้วย “วัฒนธรรมข้ามพรมแดน”

ในหนังสือรวมบทความงานประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยาครั้งที่ 7 เล่ม ความไกลหลของวัฒนธรรมศึกษา

ปัญหาของนิยาม วิธีวิจัย วิธีวิทยาของวิธีคิด และทฤษฎีในพรมแดนศึกษา: การปะทะ/ประสานของ “พรมแดน” ความรู้

การนิยามขอบเขตของเนื้อหา คำศัพท์ และวิธีการวิจัยของชายแดนและพรมแดนศึกษา ในทางสังคมศาสตร์นั้น ยังไม่มีความเห็นพ้องต้องกันของนักวิชาการที่ทำการศึกษามพรมแดนในฐานะอาณาบริเวณศึกษาที่แน่ชัด หรือไม่มีข้อสรุปร่วมกันแม้แต่ในเรื่องพื้นฐานเช่นการนิยามศัพท์ นี่เองเป็นสาเหตุสำคัญอันหนึ่งที่ทำให้การย้อนกลับไปมองพัฒนาการและการระบุจุดเริ่มต้นที่ชัดเจนของการศึกษามานุษยวิทยาชายแดนนั้นเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก และอาจต้องการการอภิปรายถกเถียงกันมากขึ้นในอนาคตอันใกล้นี้ หาก “มานุษยวิทยาชายแดน” จะเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการสะท้อนภาพการเปลี่ยนแปลงทางอย่างมีประสิทธิภาพ ยิ่งในสังคมปัจจุบันที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นนิยมกับโลกาภิวัตน์แทรกซ้อนถักทอกันอย่างแยกไม่ออกอีกต่อไป (ดู Appadurai 1996, Friedman 1994, และ Tsing 2005) ด้วยเหตุของการขาดความชัดเจนของปริมนทลของเนื้อหา นิยาม และการถกเถียงระหว่างงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในอดีตที่ผ่านมา ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่จะพบว่า จากการทบทวนวรรณกรรมต่างๆ ที่พยายามจะย้อนรอยพัฒนาการทางความคิด แนวทาง และกรณีศึกษาในเรื่องพรมแดนนั้นงานดั้งเดิมชิ้นหลักๆ ที่ถูกหยิบยกมาอ้างถึงมักจะหลากหลายแตกต่างกันมากจนหาจุดเริ่มต้นหรือจุดร่วมได้น้อยมาก แต่ทั้งนี้ หากเราจะพยายามจะหาข้อสรุปเบื้องต้นก็อาจทำได้บ้างในระดับหนึ่ง ซึ่งอาจจะยังไม่ลุ่มลึกหรือครอบคลุมมากนัก

เมื่อกล่าวถึงพื้นที่ชายแดน เราอาจจะนึกถึงศัพท์แสงจำนวนหนึ่งที่มีการใช้กันอย่างแพร่หลาย และในหลายๆ กรณีก็มีการใช้สลับกันไปมา แทบจะแยกหาความต่างของนัยยะการใช้และความหมายที่ต้องการสื่อจริงๆ

ได้ยาก ในขณะที่นักวิชาการทางสังคมศาสตร์จำนวนหนึ่งอาจมองว่า คำศัพท์ต่างๆ ที่เลือกนำมาใช้นั้นล้วนแล้วแต่นำมาซึ่งแนวคิดที่ติดตามมาด้วยเสมอ ดังนั้นการใช้คำแต่ละคำจึงมีนัยยะของการสื่อสารที่แตกต่างกัน และมีความจำเป็นในการเข้าไประบุชี้ชัดให้เกิดข้อตกลงร่วมกันในการใช้ เพื่อหลีกเลี่ยงความสับสนในการศึกษาพื้นที่พรมแดนในระยะยาวต่อไป คำศัพท์ที่น่าสนใจเหล่านั้นอาจได้แก่ คำว่า “ชายแดน” (border) “พรมแดน” (frontier) “เขตแดน” (boundary) “เส้นเขตแดน” (borderline) “พื้นที่ชายแดน” (borderland) และ “อาณาเขต” (territory) หรือคำที่มีลักษณะสื่อถึงการเคลื่อนไหวไร้ขอบเขต เช่น “ข้ามเขตแดน” (trans-boundary) “ข้ามชาติ” (transnational) และ “ข้ามแดน” (cross-border) นี้ยังไม่รวมไปถึงคำวิชาการใหม่ๆ ที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นเพื่ออธิบายลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งอย่างใดของพื้นที่ชายแดน เช่น “ภูมิทัศน์ชายแดน” (border landscape) “นทีทัศน์ชายแดน” (border riverscape) “พื้นที่ก้ำกึ่ง” (zone-in-between) “ผู้คนที่ย้ายแดน” (borderlanders) เป็นต้น หากจะว่ากันตามความเป็นจริงแล้ว เราจะพบว่าผู้ที่นำศัพท์แสงเหล่านั้นมาใช้ในชีวิตประจำวันนั้น มักจะไม่ได้รู้สึกถึงความแตกต่างมากนักในเชิงสัญลักษณ์หรือเชิงประจักษ์ และแม้แต่ในวงวิชาการที่ศึกษาเรื่องนี้เป็นหลักก็มักจะละเลยที่จะพยายามนิยาม หรืออธิบายลักษณะการใช้คำศัพท์เฉพาะแต่ละคำอย่างระมัดระวัง (Alvarez 1995) ทั้งนี้ ยังไม่ต้องกล่าวถึงการแปลความหมายระหว่างภาษาอังกฤษและภาษาไทยที่ยังปราศจากความชัดเจนและถูกนำไปใช้อย่างลึกลับเสมอมา

มีงานไม่กี่งานที่เราจะเห็นว่ามีกระบวนการแตกต่างของความหมาย หรือลักษณะการใช้คำศัพท์ที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นนักภูมิรัฐศาสตร์ที่เข้ามาทำหน้าที่ดังกล่าว ตัวอย่างเช่น งานของ Anderson และ O'Dowd (1999) ได้แจกแจงให้เห็นถึงความไม่ลงรอยของนิยามและนัยยะการใช้ของคำศัพท์ต่างๆ ในภาษาเยอรมัน ฝรั่งเศส และภาษาอังกฤษ และแม้แต่การใช้ในวงวิชาการภาษาอังกฤษเองก็มีความไม่เป็น

อันหนึ่งอันเดียวกันของการเลือกคำมาใช้อยู่พอสมควร แต่กระนั้น งานชิ้นนี้ก็พยายามชี้ให้เห็นจุดร่วมที่พอจะยอมรับกันได้บ้าง เช่น เสนอว่า คำว่า “พรมแดน” (frontier) นั้นมีความหมายในเชิงการกล่าวถึงพื้นที่อย่างกว้างๆ ในขณะที่คำว่า “เขตแดน” (boundary) เป็นการอ้างอิงที่แคบที่สุด โดยหมายถึงเฉพาะเส้นที่แบ่งกันอาณาเขตเท่านั้น นอกจากนี้ “พรมแดน” เองยังอาจหมายถึง อาณาบริเวณ ‘ว่างเปล่า’ ที่อยู่ระหว่างพื้นที่อำนาจกฎหมายของสองหน่วยการเมืองในสังคมยุคกลาง (ดู Bartlett and Mackay 1989 เพิ่มเติม) หรืออาจเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะการขยายขยายเข้าออกได้ ไม่มีขอบเขตที่ตายตัว ซึ่งในที่นี้มีนัยยะถึงการบุกเบิกเข้าไปของผู้คนหรืออำนาจทางการเมืองได้ เช่นการพูดถึง American frontier ในศตวรรษที่ 19 (Billington 1967, Turner 1920) นอกจากนี้ “พรมแดน” อาจจะเป็นพื้นที่ที่มีการติดต่อของผู้คนและระหว่างอำนาจทางการเมืองในระดับที่น้อยและ ไม่มีความสำคัญในการเข้าไปนิยามขอบเขต (Solomon 1970) ซึ่งในแง่นี้ก็อาจแย้งกับงานอื่นๆ ที่ใช้คำว่า “frontier” ในฐานะเป็น “เส้นพรมแดน” ทั้งในแผนที่และในความเป็นจริงซึ่งขีดแบ่งรัฐที่อยู่ติดกัน ไม่ใช่หมายถึงพื้นที่หรือบริเวณกว้างๆ แต่อย่างใด เพราะถ้าเป็นเช่นนั้นก็จะใช้คำว่า “frontier region” หรือ “frontier zone” แทน (ดู Leach 1960 เป็นตัวอย่าง) ส่วนคำว่า “ชายแดน” (border) ซึ่งมักเป็นที่นิยมใช้กันนั้น อาจจะมีตำแหน่งของคำจำกัดความที่วางอยู่ระหว่าง “พรมแดน” และ “เขตแดน” ในเชิงภูมิศาสตร์ ในขณะที่คำว่า “พื้นที่ชายแดน” (borderland) หรือ “หน่วยพื้นที่ข้ามแดน” (cross-border region) ก็มีแนวคิดบางประการที่ไม่ต่างจากการใช้คำว่า “พรมแดน” (frontier) ในปัจจุบันเท่าไรนัก ส่วนคำว่า “ข้ามพรมแดน” แม้ว่าจะเป็นคำที่อาจจะพบมากที่สุดในวรรณกรรมพากย์ไทย แต่ในภาษาอังกฤษ (transfrontier) กลับปรากฏว่ามีการใช้น้อยมาก (เช่นในงานของ Bucken-Knapp 2002) และอาจเป็นไปได้ว่าไม่นิยมใช้กันอีกต่อไปแล้วก็ได้ ดังนั้น คำว่า “ข้ามพรมแดน” ที่ใช้กันในงานพากย์ไทยในยุคหลังๆ มานี้ จึงหมายถึงงานประเภท transborder studies ดังที่ได้กล่าวถึงมาก่อนหน้านี้ หรือ transnational studies เสียมากกว่า สุดท้าย คำว่า

“อาณาเขต” (territory) อาจจะสะท้อนภาพหรือแนวคิดที่ยึดโยงกับการเมืองหรือระบบอำนาจโดยเฉพาะของรัฐ แต่จริงๆ แล้ว เราจะเห็นว่าการใช้คำว่า “อาณาเขต” ในเรื่องอื่นๆ นอกเหนือจากบริบททางการเมืองก็มีไม่น้อยเช่นกัน ตัวอย่างเช่น งานของ Forsberg ระบุประเภทของ “อาณาเขต” ออกเป็น 6 ประเภทที่ไม่ได้จำกัดที่มุมมองทางภูมิรัฐศาสตร์แบบดั้งเดิมเท่านั้น (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Forsberg 1996)

หากเราจะย้อนกลับไปดูวรรณกรรมที่ว่าด้วยพรมแดนศึกษาในช่วงแรกๆ ที่มีความพยายามเข้าไปนิยามและกำหนดขอบเขตประเด็นความสนใจต่อพื้นที่ชายแดนโดยตรง ก็คงไม่พ้นที่จะต้องกล่าวถึงงานชิ้นสำคัญของนักภูมิศาสตร์ Eric Fischer ที่ตีพิมพ์ในวารสาร World Politics ในชื่อที่สั้นๆ แต่ตรงประเด็นว่า On Boundaries (Fischer 1949) ในงานชิ้นนี้ “เขตแดน” เป็นสิ่งสัมพันธ์ทางอำนาจการเมือง (power relational) และทัศนคติ (change of attitude) อย่างหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปได้ตามช่วงเวลา ดังสะท้อนได้จากความสนใจหรือจุดเน้นของความเป็นชายแดนในมุมมองของนักภูมิศาสตร์ที่เปลี่ยนไปมา ระหว่างปัจจัยทางภูมิศาสตร์กายภาพและปัจจัยทางสังคมที่ขึ้นอยู่กับมนุษย์ และต่อมาก็มีการให้ความสนใจกับปัจจัยทางภาษาศาสตร์ในการระบุเส้นเขตแดน ในงานชิ้นดังกล่าวนี้ Fischer ให้ความสำคัญกับการสร้างกรอบทางความคิด (conceptual frameworks) ในการมองความเป็นพรมแดนในหลายลักษณะด้วยกัน ซึ่งเราจะพบว่าเป็นการเสนอภาพการมองพรมแดนในฐานะที่เป็นได้ทั้ง “กระบวนการ” และ/หรือเป็น “สถานภาพ” ผสมกันไป ไม่ว่าจะเป็นกรอบการมองพรมแดนจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในพื้นที่ (boundaries of rapid change) การมองพรมแดนที่ถูกซ้อนด้วยพื้นฐานประชากร (human-overlaid boundaries) ความสนใจลักษณะของสิ่งที่เรียกว่า “พรมแดนภายใน” (internal boundaries) พรมแดนที่ยังไม่ตกตะกอนหรือยังไม่เสถียรกับพรมแดนที่เสถียรแล้ว (uncrystallized and crystallized boundaries) ซากหรือร่องรอยของพรมแดน (relict boundaries) กระบวนการดำรงอยู่และหาย

ไปของพรมแดน (concurrent persistence and obsolescence) พรมแดนที่ถูกสถาปนาขึ้นมาใหม่อีกครั้ง (resurrected boundaries) พรมแดนทุติยภูมิ (secondary boundaries) พรมแดนโบราณและพรมแดนสมัยใหม่ (ancient and modern boundaries) ไปจนถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆ ในการส่งเสริมให้ก่อเกิดความเป็นพื้นที่ชายแดน (interaction of boundary-making factors) เป็นต้น เหล่านี้นับเป็นความพยายามในการนำเสนอวิธีคิดคำนึงหรือมุมมองที่เราอาจจะเลือกหยิบมาใช้ได้ในการมองพื้นที่แต่ละแห่ง

แม้ว่าการศึกษาพื้นที่พรมแดนในวงวิชาการสังคมศาสตร์จะมีมานานพอสมควรดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น แต่ทว่า พัฒนาการในแง่ของแนวคิดทฤษฎี และการศึกษาข้ามกรอบสาขาวิชานั้นกลับปรากฏอยู่อย่างจำกัดเรื่อยมา งานของ Brunet-Jailly (2005) ซึ่งเป็นงานที่ดีพิมพ์ออกมาไม่กี่ปีก่อนหน้านี้ ไม่เพียงแต่ชี้ให้เห็นว่าความพยายามที่จะสร้างกรอบและตัวแบบทางความคิด (conceptual/theoretical models) ให้กับพรมแดนศึกษานั้นเกิดจากข้อจำกัดของการแบ่งแยกปักปันเขตแดนโดยนักวิชาการสังคมศาสตร์เอง งานพรมแดนศึกษาที่มีอยู่จึงมีลักษณะที่กระจัดกระจายและไม่เชื่อมโยงประเด็นหรือข้อถกเถียงข้ามสาขาวิชามากนัก และนั่นทำให้การมองพรมแดนศึกษาในฐานะพื้นที่ของการศึกษาทางสังคมศาสตร์แบบบูรณาการเกิดขึ้นได้ยาก งานของ Brunet-Jailly ขึ้นนี้ จึงไม่เพียงแต่เข้าไปวิจารณ์ถึงข้อจำกัดดังกล่าว หากแต่เป็นความพยายามที่เข้าไปจัดระบบแยกประเภทของงานการศึกษาที่ผ่านมา และได้เสนอให้สร้างกรอบการศึกษาขึ้นมาเพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาเป็นแนวคิดที่เป็นระบบต่อไป

แม้ว่าข้อเสนอหลักของงานชิ้นนี้คือการพยายามสร้างตัวแบบทางความคิดในการพัฒนาวิธีการศึกษาและนำเสนอข้อมูลของการศึกษาพรมแดนอย่างเป็นระบบ อาศัยกรอบการมองหลากหลาย ดึงเอาการวิเคราะห์ตัวแสดงและบริบทเชิงโครงสร้างมาเป็นแกนหลัก และมีลักษณะของการนำเสนอข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ที่สามารถตรวจสอบและนำไปพัฒนาแนวคิดเชิงทฤษฎีต่อไปได้ แต่ทว่า ความน่าสนใจและจุดแข็งของงานชิ้นนี้กลับอยู่ที่

การจัดกลุ่มงานการศึกษาพรมแดนในลักษณะที่เป็นสหวิทยาการจากงานที่ปรากฏอยู่อย่างกระจุกกระจายมาก่อนหน้านี้ Brunet-Jailly แบ่งงานศึกษาพรมแดนในกรอบทางสังคมศาสตร์ออกเป็น 4 กลุ่มหลัก ได้แก่ (1) กลุ่มที่ศึกษาโดยใช้กรอบการมองเรื่องพลังตลาดและการเคลื่อนตัวทางการค้า ซึ่งไม่เพียงแต่จำกัดความสนใจอยู่ที่การเคลื่อนย้ายของสินค้าข้ามแดนเท่านั้น หากแต่มองว่าการเคลื่อนตัวทางเศรษฐกิจข้ามแดนนั้น ยังนำมาซึ่งผลกระทบต่อบทบาทของรัฐที่ชายแดน การอพยพย้ายถิ่นของแรงงาน และการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและทางการเมืองของผู้คนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมเศรษฐกิจข้ามแดนดังกล่าวด้วย กลุ่มนี้มองปัจจัยข้อได้เปรียบทางเศรษฐกิจเป็นตัวการหลักในการผลักดันการเปลี่ยนแปลงที่ชายแดนนั่นเอง (2) กลุ่มที่สนใจนโยบายและการปฏิบัตินโยบายในแต่ละระดับขององค์กรรัฐต่อพื้นที่พรมแดนภายในอาณาบริเวณของรัฐเอง ซึ่ง Brunet-Jailly เรียกความสัมพันธ์แบบนี้ว่าเป็นแบบแนวตั้ง และความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานแต่ละรัฐที่มีพรมแดนติดต่อกัน หรือความสัมพันธ์แบบแนวนอน (3) กลุ่มที่ศึกษาอำนาจหรือการแสดงออกทางการเมืองของชุมชนชายแดน กลุ่มนี้มองว่าพรมแดนในฐานะสถาบันทางการเมืองของรัฐมักจะถูกต่อรองหรือตอบโต้ โดยวิถีทางของชุมชนหรือกลุ่มอำนาจท้องถิ่นซึ่งอาศัยปัจจัยทางวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นเครือญาติ ชชาติพันธุ์ ศาสนา ภาษา ความเชื่อ ระบบอุปถัมภ์ มาเป็นช่องทางในการสร้างโอกาสทางการเมืองและอิทธิพลของชุมชนในการกำหนดรูปแบบการจัดการกิจกรรมต่างๆ ที่ชายแดนได้ และสุดท้าย (4) กลุ่มงานการศึกษาที่เน้นทำความเข้าใจวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นของแต่ละชุมชนที่พื้นที่พรมแดน จากแนวทางหรือกรอบการวิเคราะห์พื้นที่พรมแดนทั้งสี่แบบนี้เองที่ Brunet-Jailly นำมาสร้างเป็นตัวแบบความคิดในการเสนอ “ทฤษฎีพรมแดนศึกษา” ในงานชิ้นนี้ อย่างไรก็ตาม ผู้อ่านอาจจะผิดหวังกับความพยายามในการเสนอ “ทฤษฎีพรมแดนศึกษา” ดังกล่าว ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งท้าทาย และแน่นอนว่าไม่ใช่เรื่องง่ายเลย ยิ่งในเวลานี้ที่เรายังไม่อาจวาดกรอบหรือประมวลองค์ความรู้ที่ชัดเจนของการศึกษาพรมแดนอย่างเป็นระบบและครอบคลุมได้ และอีกประการหนึ่งที่สำคัญ

ก็คือ คำถามที่ว่าเรานักสหวิทยาการสังคมศาสตร์มีความจำเป็นมากน้อยเพียงไรในการต้องมี หรือพึ่งพาเครื่องมือในระดับทฤษฎีทางสังคมในชั้นตอนนี้ เพียงเพื่อที่จะอธิบายปรากฏการณ์ที่พรมแดน หรือกรอบการมองที่มีลักษณะยืดหยุ่นไม่ตายตัวต่างหาก ที่น่าจะเป็นเครื่องมือที่เหมาะสมกว่าในการนำมาปรับใช้ และอภิปรายทางวิชาการต่อไป แทนที่จะเสนอทฤษฎีที่มีความเคร่งครัดและตายตัวสูง

มีงานชิ้นสำคัญอยู่จำนวนหนึ่งที่เป็นความพยายามในการที่จะสร้างกรอบการศึกษาพรมแดนในระดับของประเด็นปัญหา (research problematization) และวิธีวิทยาของวิธีคิด (conceptualization) แทนที่จะเน้นการสร้างแนวคิดทฤษฎีที่มีระดับของความเป็นนามธรรมสูง ข้อดีของการหันมาแสวงหาหรือวิเคราะห์แนวทางการศึกษาในระดับประเด็นปัญหาและแนวคิดในแง่หนึ่งก็คือว่า เป็นการพัฒนาไปในแนวทางที่ไม่ก้าวกระโดดในทางวิชาการมากเกินไป หากเราพิจารณาและตระหนักว่าพรมแดนศึกษานั้น จริงๆ แล้วยังอยู่ในช่วงของการก่อตัวในเชิงแนวทางการศึกษามากกว่าการถกเถียงกันในระดับทฤษฎี หนังสือรวบรวมบทความ Border Identities: Nation and State at International Frontiers โดย Thomas Wilson and Hastings Donnan (1998) เป็นงานชิ้นที่น่าสนใจชิ้นหนึ่ง ที่นำเสนอแนวทางการศึกษาพื้นที่พรมแดนโดยการผสมผสานวิธีการทางมานุษยวิทยาในการศึกษาพื้นที่พรมแดนผ่านกรอบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แน่นอนว่าเส้นแบ่งกันขอบเขตประเด็นและระดับการวิเคราะห์พื้นที่ของนักมานุษยวิทยาที่มักเน้นกระบวนการระดับจุลภาค กับนักรัฐศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่สนใจประเด็นในระดับมหภาคเริ่มจะเลือนรางลงไปมาก (Abramson 1999) ในยุคสมัยนี้ที่ปรากฏการณ์และผลจากการเปลี่ยนแปลงในระดับท้องถิ่นและระดับโลกเป็นเรื่องที่แบ่งแยกได้ยากเต็มที ในงานชิ้นดังกล่าว Wilson และ Donnan ได้ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาพื้นที่ชายแดนระหว่างประเทศนั้นมีความสำคัญ เพราะพื้นที่ดังกล่าวนี้เป็นที่ที่สะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ของผู้คนที่หลากหลายซึ่งเรา

ไม่อาจพบเห็นได้ในพื้นที่อื่นๆ ของอาณานิคมของรัฐ กรณีศึกษาพรมแดนทั้งสิบชิ้นในหนังสือเล่มนี้ไม่เพียงแต่นำมาซึ่งข้อสรุปว่าพื้นที่พรมแดนนั้นเป็นพื้นที่ที่ไม่ได้มีลักษณะหนึ่งเดียวตายตัว แต่การศึกษาพื้นที่พรมแดนดังกล่าวยังชี้ชวนให้เกิดการมองหรือการสร้างกรอบการคิดในเรื่องพรมแดนในหลายๆ รูปแบบ เช่น การศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางอำนาจกับความเป็นชายขอบ การศึกษาความเหลื่อมล้ำไม่ลงตัวระหว่างความเป็นรัฐกับความเป็นชาติ การศึกษาพื้นที่พรมแดนในฐานะที่ไม่เพียงแต่เป็นโครงสร้างทางการเมืองของรัฐเท่านั้น หากแต่ยังเป็นโครงสร้างที่เอื้อหนุนต่อการให้นิยามและการเข้าไปมีส่วนร่วมในพื้นที่ของกลุ่มทางสังคมอื่นๆ ด้วย เป็นต้น นอกจากงานดังกล่าวแล้ว หนังสืออีกเล่มหนึ่งซึ่งเป็นงานเขียนของ Donnan และ Wilson เองทั้งหมด คือ *Borders: Frontiers of Identity, Nation and State* (1999) ก็นับว่าเป็นงานที่บุกเบิกการทำความเข้าใจพื้นที่พรมแดนจากมุมมองของมานุษยวิทยาการเมืองอย่างเต็มรูปแบบ ซึ่งอาจเป็นงานชิ้นแรกก็ได้ที่นำคำว่า “มานุษยวิทยาชายแดน” (anthropology of borders) มาใช้เรียกกลุ่มงานหรือแนวทางการศึกษาของตนเองอย่างเป็นทางการ และอาจจะถูกหยิบยกมาอ้างอิงถึงบ่อยๆ ในงานมานุษยวิทยาใหม่ๆ จนอาจจะกลายเป็นงานคลาสสิกชิ้นหนึ่งในอนาคตก็เป็นได้ (Toyota 2002) จุดเน้นของงานชิ้นนี้แตกต่างจากงานก่อนหน้านี้ในแง่ที่ต้องการเข้าไปถกเถียงกับประเด็นของความเป็นชาติ อำนาจอรัฐ และอัตลักษณ์ใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ต่างๆ ที่พรมแดนรัฐชาติเอื้อให้เกิดขึ้น โดยหลักแล้ว งานชิ้นนี้พยายามทำความเข้าใจว่าผู้ที่พรมแดนนั้นมีประสบการณ์ข้ามพรมแดนในชีวิตประจำวัน ผ่านทางการค้าขายแลกเปลี่ยน การมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับกลุ่มคนที่อยู่ตรงข้ามเส้นเขตแดน ผ่านทางการประกอบกิจกรรม พิธีกรรม ประเพณี ผ่านทางการติดต่อข้ามกลุ่มทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์อย่างไร และประสบการณ์ในชีวิตประจำวันที่พรมแดนเหล่านั้น มีผลต่อการมองตัวตนกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับอำนาจของรัฐและความเป็นส่วนหนึ่งของชาติอย่างไรบ้าง

การรวบรวมบทความที่ปรากฏอยู่ใน *Border Identities* ของ Wilson และ Donnan (1998) นี้ มีจุดน่าสนใจที่ควรนำมาอภิปรายต่อ ซึ่งจะเกิดประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจปัจจัยการสร้างอัตลักษณ์ที่หลากหลายของผู้คนบนพรมแดนที่ต่างกัน รูปแบบการจัดการพรมแดนที่ไม่เหมือนกันในแต่ละพื้นที่ หรือความโดดเด่นของความเป็นชายแดนแต่ละแห่งได้มากยิ่งขึ้น ข้ออภิปรายที่น่าสนใจดังกล่าวคือ ปัจจัยของภูมิประเทศเชิงเปรียบเทียบ ซึ่งมีส่วนในการกำหนดหน้าตาและบุคลิกของพื้นที่ชายแดนแต่ละแห่งให้มีความแตกต่างกันออกไป แม้ว่างานชิ้นนี้จะรวบรวมการศึกษาชายแดนในพื้นที่ทางกายภาพที่แตกต่างกันอย่างน่าสนใจ ซึ่งไม่ได้เพียงแค่จำกัดอยู่ที่จุดตรวจผ่านแดนเท่านั้น หากแต่ประกอบด้วยพรมแดนแม่น้ำ มหาสมุทรเปิด (Carsten 1998) ช่องแคบ (Driessen 1998) เทือกเขา หรือแม้แต่กระทั่งพรมแดนที่เป็นกำแพงที่มนุษย์สร้างขึ้น (Borneman 1998b) หากแต่น่าเสียดายที่ Wilson และ Donnan ซึ่งเป็นบรรณาธิการที่รวบรวมบทความเองกลับมองไม่เห็นข้อพิจารณาที่น่าสนใจดังกล่าว แต่กลับยังคงจำกัดกรอบการมองที่ยึดติดกับหน่วยของการวิเคราะห์ทางการเมือง และถกเถียงกับประเด็นเรื่องศูนย์กลางอำนาจของความเป็นรัฐมากเกินไป ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว ลักษณะทางกายภาพหรือภูมิประเทศ ที่มีความจำเพาะเจาะจงและแตกต่างกันไปในแต่ละที่นั่นเอง ที่มีส่วนในการสร้างเอกลักษณ์ของพื้นที่ให้มีความแตกต่างจากที่อื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ซึ่งปัจจัยดังกล่าวนี้มักจะถูกมองข้ามในการศึกษาพรมแดนเรื่อยมา นักวิชาการที่ศึกษาพื้นที่พรมแดนมักจะตั้งคำถามแต่เพียงว่า การเป็นชายแดนนั้นทำให้พื้นที่ดังกล่าวนั้นมีความแตกต่างอย่างไรกับพื้นที่ในส่วนอื่นๆ ในอาณาบริเวณของประเทศไทย หากแต่ละเลยที่จะทำความเข้าใจเชิงเปรียบเทียบว่า ลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ต่างกันนั้นมีผลต่อลักษณะที่พิเศษแตกต่างกันไปอย่างไรของชายแดน (Jakkrit 2006a) เราจึงมักจะไม่ค่อยเห็นงานการศึกษาชายแดนเปรียบเทียบที่ตั้งคำถามว่า หน่วยงานเดียวกันของรัฐจัดการหรือควบคุมชายแดนของตนที่เป็นเทือกเขา กับแม่น้ำแตกต่างหรือเหมือนกันอย่างไร เช่นในกรณีของ

ชายแดนไทย-ลาว เราจะเห็นว่ามึลักษณะของพื้นที่ชายแดนหลายแบบ เช่น ในส่วนที่เป็นแม่น้ำโขง หรือในส่วนที่เป็นเทือกเขา หรือในส่วนที่เป็นที่ราบเปิด หรือแม้กระทั่งที่ราบที่เป็นป่าปกคลุม เราไม่เคยยกประเด็นเรื่องภูมิประเทศเชิงเปรียบเทียบดังกล่าวนั้น มาทำความเข้าใจลักษณะภูมิประเทศอันจำเพาะที่มีอิทธิพลต่อความเป็นพรมแดนในแต่ละที่อย่างเพียงพอ และนี่อาจเป็นข้อจำกัดหนึ่งของพรมแดนศึกษาที่นักมานุษยวิทยาการเมืองมองข้ามกรอบการวิเคราะห์ทางภูมิศาสตร์กายภาพในการทำความเข้าใจในพื้นที่ทางการเมืองของชายแดน

งานของ John Borneman (1998a) เป็นงานอีกชิ้นหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า การศึกษาทางมานุษยวิทยาสามารถนำมาซึ่งมุมมองที่น่าสนใจและมีประโยชน์ในการมองภาพความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจากพื้นที่ชายแดนในแง่หนึ่งนั้นงานชิ้นนี้ไม่เพียงแต่ชี้ให้เห็นว่างานพรมแดนศึกษา ไม่เพียงแต่เปิดโอกาสให้เกิดการหาประเด็นร่วมในการศึกษาแบบสหวิทยาการได้เท่านั้น แต่ที่เหนือไปกว่านั้น คือนักสังคมศาสตร์น่าจะได้รับประโยชน์จากการศึกษาดังกล่าวเพราะสามารถหยิบยืมวิธีวิทยาของการวิจัย และวิธีวิทยาของวิคิดข้ามสาขาวิชามาสรางความเข้าใจในประเด็นและให้ภาพการวิเคราะห์ที่ครอบคลุมมากขึ้นอีกด้วย ในงานที่ชื่อว่า *Subversions of International Order* นี้เอง Borneman นำเสนอข้อเสนอทางแนวคิดผ่านกรณีศึกษาแบบชาติพันธุ์วรรณาทั้งในอเมริกาเหนือและในพื้นที่พรมแดนระหว่างเยอรมันตะวันตกกับตะวันออก โดยชี้ให้เห็นว่าสิ่งที่นักรัฐศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเรียกว่า “ระเบียบโลก” (world order) หรือ “ระเบียบระหว่างประเทศ” (international order) นั้น ไม่ได้เป็นผลผลิตที่เกิดจากปัจจัยในระดับโลกเท่านั้น ทว่าระเบียบความสัมพันธ์ทางการเมืองระดับรัฐชาติดังกล่าวนั้น ล้วนแล้วแต่ได้รับผลกระทบจากการปฏิบัติในระดับท้องถิ่นของผู้คนในชุมชนชายแดนด้วยเช่นกัน การศึกษาปัจจัยการก่อตัวทางวัฒนธรรมใหม่ๆ การแสดงออกทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศในระดับท้องถิ่น และผลจากการก่อตัวดังกล่าวนั้นในพื้นที่พรมแดน จึงมีผลต่อ

ความเข้าใจในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยทางอำนาจ การสร้างอัตลักษณ์ และการแสดงออกถึงความสัมพันธ์ทางอำนาจในระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้ จากข้อเสนอหลักดังกล่าวนี้เองที่ Borneman ออกมาชี้ชวนว่า นักมานุษยวิทยาเองควรจะต้องกลับมาพินิจย้อนคิดถึงวิธีวิทยาของการเก็บข้อมูลในสนามที่เป็นพรมแดนระหว่างประเทศให้มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการปิดผนึกวิธีการวิจัยแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการใช้เวลาในสนามของการศึกษาที่ยาวนานใหม่ โดยต้องตั้งคำถามว่าเราสามารถทำการวิจัยในระดับที่ใกล้ชิดติดจอ (face-to-face research) ในการศึกษาประเด็นที่เรียกว่า “ระหว่างประเทศ” ได้อย่างไร ในที่นี้เราอาจจะต้องอาศัยเครื่องมืออื่นๆ มาช่วยในกระบวนการเก็บข้อมูล เพื่อการเข้าถึงหรือการนำเสนอมุมมองทางชาติพันธุ์วรรณนาได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการใช้สื่อต่างๆ เช่น โคลงกลอน ภาพยนตร์ การบันทึกประจำวัน หรือการใช้เอกสารทางกฎหมายมาร่วมในการวิจัย ทั้งนี้ยังไม่รวมถึงความจำเป็นในการสร้างคำศัพท์ใหม่ๆ ในการที่จะนำเสนอวิธีวิทยาของวิธีคิดเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ร่วมสมัยได้ดียิ่งขึ้นด้วย

จากการที่เราได้ทบทวนวรรณกรรมพรมแดนศึกษาในภาพกว้างข้างต้นแล้ว เราจะพบว่า งานพรมแดนศึกษานั้นมีความสลับซับซ้อนในแง่ของประเด็นอภิปรายมาก การที่จะทำความเข้าใจพื้นที่พรมแดนหนึ่งนั้น เราอาจจะมองจากสถานการณ์หรือกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้แตกต่างกันไป ไม่ว่าจะเป็น ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน การอพยพโยกย้าย การแลกเปลี่ยนทรัพยากร การเชื่อมความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม การพึ่งพิงกับภูมิประเทศและระบบนิเวศ หรือการเปลี่ยนแปลงที่พื้นที่ชายแดนอันเป็นผลมาจากสงคราม การเมือง การพัฒนาจัดรูปแบบเศรษฐกิจในรูปแบบต่างๆ เป็นต้น ซึ่งแน่นอนว่า การศึกษากรณีดังกล่าวนั้นเป็นการมองในลักษณะของปฏิบัติการทางสังคมที่เด่นชัดและมีความเป็นรูปธรรมสูง และการมองอีกแบบหนึ่งที่จะต้องอาศัยการตีความ อภิปรายถกเถียง หรือการนำเอาวิธีวิทยาของวิธีคิดมาปรับใช้มากขึ้นนั้น ก็เป็นส่วนของการมอง

ในระดับที่มีความเป็นนามธรรมมากขึ้น เป็นการพูดถึงแนวคิดต่างๆ ทางสังคมศาสตร์ที่สามารถนำไปจับและทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นที่พรมแดนได้ แนวคิดที่เรามักจะพบบ่อยได้แก่ เรื่องอัตลักษณ์ ความเป็นชาติ เพศวิถี เครือข่ายทางสังคม พื้นที่และการรับรู้และการปฏิบัติการเชิงพื้นที่ (place and space) เป็นต้น ทั้งนี้อาจรวมไปถึงข้อเสนอที่มีประโยชน์ในการปรับกระบวนทัศน์การศึกษาพรมแดน เช่น การชี้ให้เห็นว่าพื้นที่ที่พรมแดนหรือความเป็นชายแดนนั้นไม่เพียงแต่เป็นสภาพทางภูมิรัฐศาสตร์ หรือเป็นสถาบันทางการเมืองที่ถูกสถาปนาขึ้นอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดเท่านั้น หากแต่มองพื้นที่ดังกล่าวในฐานะที่เป็น “กระบวนการ” ทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจได้อีกด้วย (Anderson 1996) นี่ยังมีต้องพูดถึง “พรมแดนเสมือนจริง” (virtual space) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ถูกสร้างขึ้นในจินตนาการ หรือการปฏิบัติการเชื่อมโยงทางไกลกับพื้นที่บ้านเกิดเมืองนอนเดิม ในกรณีของผู้คนพลัดถิ่นอีกด้วย (ดู Haller 2003, และ Wasan 2007 เพิ่มเติม) หรือประเด็นด้านปัญหาสิ่งแวดล้อมและเรื่องสุขภาวะข้ามแดน (Chiro 2004) ตลอดจนไปถึงความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรข้ามอาณาเขตรัฐ (ดู Hirsch 1999) ที่นับวันยิ่งทวีความเข้มข้นมากขึ้นในยุคของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วทุกวันนี้ ประเด็นทั้งหมดที่กล่าวมานี้สะท้อนให้เห็นถึงความสลับซับซ้อนของวาทกรรมของความเป็นพรมแดน ไม่ว่าเราจะมองพื้นที่ดังกล่าวจากการวิเคราะห์ในแนวราบหรือเชิงประเด็น และในแนวดิ่งซึ่งเป็นการมองในระดับแนวคิดที่มีความเป็นรูปธรรม-นามธรรมต่างกันไป และนี่เองที่เป็นจุดสำคัญที่นักสังคมศาสตร์ที่ศึกษาประเด็นที่ชายแดน ไม่ว่าจะเป็นนักภูมิศาสตร์ นักประวัติศาสตร์ นักรัฐศาสตร์ นักภาษาศาสตร์ นักเศรษฐศาสตร์ หรือนักมานุษยวิทยาเอง ไม่อาจสามารถแยกศึกษาประเด็นทางสังคมหนึ่งใดอย่างโดดเดี่ยวได้ งานเขียนว่าด้วยพรมแดนที่ไดรวบรวมนมาข้างต้นนี้ ล้วนเป็นตัวอย่างที่ดีที่ชี้ให้เห็นว่า แม้ว่านักมานุษยวิทยาจะสนใจศึกษาทำความเข้าใจในเรื่องการค้าที่ชายแดนเป็นหลัก แต่ในท้ายที่สุดแล้วเราจะพบว่า นักสังคมศาสตร์เหล่านั้นสามารถ “เข้าถึง” ประเด็นข้ามพรมแดนได้จากหลายๆ ช่องทาง ไม่ว่าจะเป็นช่อง

ทางต่างๆ ในการปฏิบัติการทางสังคม (social practices) ของตัวแสดงที่พรมแดน หรือแม้แต่ช่องทางทางความคิด (social concepts/frameworks) ของนักสังคมศาสตร์เอง และนั่นจะเป็นการเน้นย้ำให้เห็นว่า การศึกษาทางสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพรมแดนนั้น ไม่อาจจะทำได้อย่างสมบูรณ์หากนักวิชาการสังคมศาสตร์ไม่เปิดใจในการก้าวข้ามพรมแดนทางความรู้ / ความคิดในการศึกษาพรมแดนเสียก่อน

บทส่งท้าย: ชายแดนสังคมศาสตร์ ชายขอบของความรู้

จากที่ได้ทบทวนวรรณกรรมมาข้างต้น เราจะพบว่า ไม่เพียงแต่งานการศึกษาชายแดนในทางสังคมศาสตร์ในระดับกว้างนั้น จะมีพัฒนาการ และมีข้อถกเถียงที่หลากหลาย ตลอดจนมุมมองแนวคิดใหม่ๆ ในการเสนอภาพชายแดน ซึ่งสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนสังคมชายแดนมากขึ้นเท่านั้น สิ่งที่น่ายินดีก็คือว่า งานพรมแดนศึกษาและมานุษยวิทยาชายแดนนั้นได้รับความสนใจมากขึ้นในสังคมวิชาการของไทยในช่วงหลังๆ มานี้ ส่วนหนึ่งอาจเป็นผลมาจากการพัฒนาอย่างรวดเร็วของพื้นที่ชายแดนอันเกิดจากโครงการการพัฒนาต่างๆ ตามแนวคิดอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง หรือเกิดจากประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ปัญหาผู้ลี้ภัยสงคราม ปัญหาแรงงานอพยพ ภาวะของความไม่สงบจากการแบ่งแยกดินแดน หรือการไหลบ่าของสินค้า ยาเสพติด และสิ่งผิดกฎหมายอื่นๆ ข้ามชาติ ประเด็นของชายแดนและปรากฏการณ์ข้ามชาติได้ถูกจัดไว้ในการประชุมวิชาการ ในหลักสูตรการเรียนการสอน ตลอดจนมีการเขียนบทความ มีโครงการวิจัยเกิดขึ้นมากมาย ก่อให้เกิดบรรยากาศและทรัพยากรทางความรู้ที่เป็นแก่นสาร และเป็นฐานความรู้ที่ดีในการสร้างองค์ความรู้ต่อไปมากยิ่งขึ้น แต่กระนั้นเรากลับยังพบว่า ความสลับซับซ้อนของแนวคิดทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ และวิธีวิทยาของการวิจัยเหล่านั้นอาจยังคงต้องการการพัฒนาไปอีกมากพอสมควร ในที่นี้ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้ตั้งข้อสังเกตว่างานการศึกษา

ในทางมานุษยวิทยาของไทยจำนวนไม่น้อย ยังคงยึดติดกับการพิจารณาความเปลี่ยนแปลงของสังคมในเชิงเดี่ยว การอ้างอิงกับกรอบคิดใดกรอบคิดหนึ่ง หรือการศึกษาพื้นที่แบบตายตัว โดยไม่พยายามเชื่อมโยงระดับของความคิดและพื้นที่ในหลายๆ ระดับเข้าด้วยกัน ตลอดไปจนถึงเรื่อง การนำเสนอหรือโต้แย้งประเด็นในทางสังคมนั้น บ่อยครั้งก็มักยึดติดกับกรอบความคิดแบบชั่วคราวข้ามที่ไม่เกิดประโยชน์ ข้อเสนอความคิดดังกล่าวนี้ ทำให้เราเห็นว่า เมื่อมองย้อนกลับมาดูงานพรมแดนศึกษาและมานุษยวิทยาชายแดนแล้ว เราอาจจะพบว่าพื้นที่ขององค์ความรู้ ความคิด และการแลกเปลี่ยนแนวคิดทฤษฎีกับความรู้ในสาขาวิชาอื่นๆ นั้น ยังมีอยู่อย่างจำกัดพอสมควร แม้ว่าจะมีนักมานุษยวิทยาจำนวนไม่น้อยที่เริ่ม “ออกจากหมู่บ้าน” และเลือกที่จะเดินตามรอยทางของผู้คนระยะไกล “ข้ามพรมแดนของชาติ” หรือเลือกใช้กรอบความคิดและวิธีวิจัยที่ “ข้ามเขตแดนของความรู้” เฉพาะสาขาวิชา มาศึกษากลุ่มผู้คนและความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่ๆ ที่ไม่อยู่ติดที่ติดถิ่น หากแต่โยกย้ายไร้เขตแดนมากยิ่งขึ้นนั้น เราก็ยังไม่อาจพอใจกับสถานการณ์ของความรู้ในวงการการศึกษาของไทยที่มีนี้ได้ และนี่เองที่ความพยายามในการทบทวนวรรณกรรมชิ้นนี้ต้องการนำเสนอ และกระตุ้นให้เกิดการตั้งคำถาม เสนอแนวคิด และการอภิปรายให้มากยิ่งขึ้นไป งานชิ้นนี้หวังเพียงแต่เป็นจุดเริ่มต้นหนึ่งในการกลับไปย้อนดูร่องรอยของความรู้ ความคิด โดยต้องการให้เกิดความสนใจที่มากขึ้น ตลอดจนการแลกเปลี่ยนความรู้ข้ามสาขาวิชาทางสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่พรมแดนต่อไปในอนาคต เพื่อให้ท้ายที่สุดแล้ว เรานักสังคมศาสตร์จะสามารถไปยืนอยู่ที่พื้นที่ “ชายขอบ” แต่มีเครื่องมือที่จะสามารถ “ทะลุกรอบคิดทฤษฎี” และสร้าง “วิธีวิทยาเชิงซ้อน” ในการวิจัยสังคมได้อย่างเป็นพลวัต

เชิงอรรถ

1. บทความชิ้นนี้นำเสนอครั้งแรกในการประชุมวิชาการ “ข้ามพรมแดนแห่งความรู้สังคมศาสตร์ไทย: สัมมนาวิชาการเพื่อเป็นเกียรติแก่ ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์” 5-6 มกราคม 2551 เชียงใหม่ ผู้เขียนขอขอบคุณ ดร.ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี ที่ได้ชักชวนและให้โอกาสได้ร่วมเสนอบทความ และเนื่องจากบทความที่เสนอในการประชุมครั้งนั้นมีความยาวมาก ผู้เขียนจึงแบ่งเนื้อหาออกเป็นสองส่วนเพื่อความสะดวกในการจัดพิมพ์ ส่วนแรกของเนื้อหาคือส่วนที่ปรากฏอยู่ในบทความชิ้นนี้ และส่วนหลัง ซึ่งจะเน้นเรื่องของการค้าขายแดนเป็นหลักกำลังอยู่ในช่วงการปรับปรุง และเตรียมจัดพิมพ์ในวารสารศิลปศาสตร์ของคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ในเร็วๆ นี้
2. Sin fronteras – without borders
3. สำหรับงานเกี่ยวกับพรมแดนศึกษาในภาษาไทยที่น่าสนใจ และอาจถือได้ว่าเป็นเขียนงานซึ่งเปิดพื้นที่ความสนใจการศึกษาพื้นที่พรมแดนผ่านมุมมองทางมานุษยวิทยา เช่น ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (บก.) (2545) **วารสารสังคมศาสตร์ ฉบับข้ามพรมแดน ปีที่ 16 ฉบับที่ 1 และยศ สันตสมบัติ (2551) อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: การเมืองวัฒนธรรมของชาติในสังคมไทย เล่ม 1** กรุงเทพฯ:ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

เอกสารอ้างอิง

- Abramson, D. 1999. International Orders and International Borders: An Anthropological Perspectives. *International Studies Review* 1:126-130.
- Acharya, A. 1999. Imagine Proximities: The Making and Unmaking of Southeast Asia as a Region. *Southeast Asian Journal of Social Science* 27:55-76.
- Ackleson, J. 1999. Discourses of Identity and Territoriality on the US-Mexico Border. *Geopolitics* 4:155-179.
- Aigner-Varoz, E. 2000. Metaphors of a Mestiza Consciousness: Anzaldua's Borderlands/La Frontera. *MELUS* 25:47-62.
- Alvarez, R. 1995. The Mexican -US Border: The Making of an Anthropology of Borderlands. *Annual Review of Anthropology* 24:447-470.
- Alvarez, R., and G. Collier. 1994. The Long Haul in Mexican Trucking: Traversing the Borderlands of the North and South. *American Ethnologist* 21:607-627.
- Anderson, B. 1991. *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism. Revised and expanded edition.* London: Verso.
- Anderson, J., and L. O'Dowd. 1999. Borders, Border Regions and Territoriality: Contradictory Meanings, Changing Significance. *Regional Studies* 33:593-604.
- Anderson, M. 1996. *Frontiers: Territory and State Formation in the Modern World.* Cambridge: Polity Press.
- Anzaldúa, G. 1987. *Borderlands/La Frontera: The New Mestiza.* San Francisco: Spinsters/Aunt Lute.
- Appadurai, A. 1996. *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization.* Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Arreola, D., and J. Curtis. 1993. *The Mexican Border Cities: Landscape Anatomy and Place Personality.* Tucson: University of Arizona Press.
- Avalos, D., and J. Welchman. 1996. "Response to the Philosophical Brothel," in *Rethinking Borders.* Edited by J. Welchman. London: Macmillan.
- Barth, F. 1969. *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Differences.* London Allen & Unwin.
- Bartlett, R., and A. Mackay, (eds.). 1989. *Medieval Frontier Societies.* Oxford: Clarendon Press.

- Behar, R. 1993. *Translated Woman: Crossing the Border with Esperanza's Story*. Boston: Beacon.
- Beltran, C. 2004. Patrolling Borders: Hybrids, Hierarchies and the Challenge of Mestizaje. *Political Research Quarterly* 57:595-607.
- Benda, H. J. 1969. "The Structure of Southeast Asian History: Some Preliminary Observations," in *Man, State, and Society in Contemporary Southeast Asia*. Edited by R. O. Tilman. London: Pall Mall Press.
- Bernard, I. 1997. Gloria Anzaldúa's Queer Mestizaje. *MELUS* 22:35-53.
- Billington, R. 1967. "The American Frontier," in *Beyond the Frontier: Social Process and Cultural Change*. Edited by P. Bohannon and F. Plog. New York: American Museum Sourcebooks in Anthropology.
- Blake, G., (ed.). 1994. *World Boundaries Series*. Vol. 1-5. London: Routledge.
- Borneman, J. 1998a. *Subversion of International Order: Studies in the Political Anthropology of Culture*. Albany: State University of New York Press.
- 1998b. "Grenzregime (border regime): the Wall and its Aftermath," in *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*. Edited by T. M. Wilson and H. Donnan. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brunet-Jailly, E. 2005. Theorizing Borders: An Interdisciplinary Perspective. *Geopolitics* 10:633-649.
- Bucken-Knapp, G. 2002. Testing our Borders: Questions of National and Regional Identity in the Oresund Region. *Journal of Baltic Studies* 33:199-219.
- Calderon, H., and J. D. Saldivar, (eds.). 1991. *Criticism in the Borderlands: Studies in Chicano Literature, Culture and Ideology*. Durham: Duke University Press.
- Camara, F., and V. Kemper, (eds.). 1979. *Migration across Frontiers: Mexico and the United States*. Albany: State University of New York.
- Carne, L. d. 2000. *Travels on the Mekong, Cambodia, Laos, and Yunnan: The Political and Trade Report of the Mekong Exploration Commission (June 1866-June 1868)*. Bangkok: White Lotus Press.
- Carsten, J. 1998. "Borders, Boundaries, Tradition and State on the Malaysian Periphery," in *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*. Edited by T. M. Wilson and H. Donnan. Cambridge: Cambridge University Press.

- Chiro, G. D. 2004. "Living Is for Everyone": Border Crossings for Community, Environment, and Health. *Osiris* (2nd Series) 19:112-129.
- Delaporte, L. 1998. *A Pictorial Journey on the Old Mekong- Cambodia, Laos, and Yunnan: The Mekong Exploration Commission Report (1866-1868)*. Vol. 3. Bangkok: White Lotus Press.
- Donnan, H., and D. Haller. 2000. Liminal No More: The Relevance of Borderland Studies. *Ethnologia Europaea* 30:7-23.
- Donnan, H., and T. Wilson. 1994. *Border Approaches: Anthropological Perspectives on Frontiers*. Lanham: University Press of America.
- 1999. *Borders: Frontiers of Identity, Nation, and State*. Oxford and New York: Berg.
- 2003. Territoriality, Anthropology, and the Interstitial: Subversion and Support in European Borderlands. *Focaal-European Journal of Anthropologist* 9-20.
- Driessen, H. 1998. "The 'New Immigration' and the Transformation of the European-African Frontier," in *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*. Edited by T. M. Wilson and H. Donnan. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dyen, I. 1960. The Frontiers of "Burma": Comment. *Comparative Studies in Society and History* 3:69-73.
- Earle, R. L., and J. D. Wirth, (eds.). 1995. *Identity in the North America: The Search for Community*. Stanford: Stanford University Press
- Emmerson, D. K. 1984. Southeast Asia: What's in a Name? *Journal of Southeast Asian Studies* 15.
- Ewing, K. P. 1998. Crossing Borders and Transgressing Boundaries: Metaphors for Negotiating Multiple Identities. *Ethos* 26:262-267.
- Fischer, E. 1949. On Boundaries. *World Politics* 1:196-222.
- Flores, R. 1993. History 'Los Pastores' and the shifting Poetics of Dislocation. *Journal of Historical Sociology* 6:164-185.
- 1995. Private Vision, Public Culture: The Making of the Alamo. *Cultural Anthropology* 10:99-115.
- Flynn, D. 1997. "We Are the Border": Identity, Exchange, and the State along the Benin-Nigeria Border. *American Ethnologist* 24:311-330.

- Forsberg, T. 1996. Beyond Sovereignty, Within Territoriality: Mapping the Space of Late-modern (Geo) Politics. *Cooperation & Conflict* 31:355-386.
- Fox, R., (ed.). 1991. *Recapturing Anthropology*. Santa Fe: School of American Research.
- Friedman, J. 1994. *Cultural Identity and Global Process*. London: Sage.
- Garnier, F. 1996a. *Travels in Cambodia and Part of Laos: The Mekong Exploration Commission Report (1866-1868)*. Vol. 1. Bangkok: White Lotus Press.
- 1996b. *Further Travels in Laos and in Yunnan: The Mekong Exploration Commission Report (1866-1868)* Vol. 2. Bangkok: White Lotus Press.
- Giddens, A. 1984. "Time, Space, and Regionalisation," in *Social Relations and Spatial Structure*. Edited by D. Gregory and J. Urry. London: Macmillan.
- Goblet, Y. M. 1955. *Political Geography and the World Map*. London.
- Gupta, A., and J. Ferguson. 1992. Beyond 'Culture': Space, Identity, and Politics of Difference. *Cultural Anthropology* 7:6-23.
- Gupta, A., and J. Ferguson, (eds.). 1997a. *Anthropological Locations: Boundaries and Grounds of a Field Science*. Berkeley: University of California Press.
- Haller, D. 2003. Place and Ethnicity in two Merchant Diasporas: A Comparison of Sindhis and Jews in Gibraltar. *Global Networks* 3:75-96.
- Hartshorne, R. 1936. Suggestions on the Terminology of Political Boundaries. *Annals of the Association of American Geographers* 26:56-57.
- Herrera-Sobek, M. 1990. *The Mexican Corridor: A Feminist Analysis*. Bloomington: Indiana University Press
- Hicks, D. E. 1991. *Border Writing: The Multidimensional Text*. Minneapolis and Oxford: University of Minnesota Press.
- Hirsch, P. 1999. Beyond the Nation State: Natural Resource Conflict and 'National Interest' in Mekong Hydropower Development. *Golden Gate University Law Review* 29:399-414.
- Horstmann, A., and R. L. Wadley, (eds.). 2006. *Centering the Margin: Agency and Narrative In Southeast Asian Borderlands*. New York and Oxford: Berghahn Books.
- Hu, H.-C. 1942. Frontier Tribes of Southwest China. *Far Eastern Survey* 11:116-120.

- Jakkrit S. 2003. "Charting the Mekong: A Configuration of the GMS 'Geo-body' for Development," in *RCSD International Conference 'Politics of the Commons: Articulating Development and Strengthening Local Practice'*. Chiang Mai, Thailand.
- 2006a. *Border Riverscape: Negotiating Space and Identity Construction of the Long-Distance River Traders under the Greater Mekong Subregional Trade Regime*. M.A. thesis, Chiang Mai University.
- 2006b. "Border River Community 'At Large': Mobility and Identity Construction of the Long-distance Mekong Boat Traders," in *The regional seminar 'Regionalization of Development: Redefining Local Culture, Space and Identity in the Mekong Region'*. Luang Prabang, Lao PDR.
- 2009. *Mekong Border Riverscape: Space and Identity Construction of the Lao Long-distance Boat Traders*. Saarbrücken: Verlag Dr. Muller
- Jordan, T. G. 1993. *North American Cattle-Ranching Frontiers: Origins, Diffusion, and Differentiation*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Kirk, W. 1962. The Inner Asian Frontier of India. *Transactions and Papers* 31:131-168.
- Kraenzel, C. F. 1995. *The Great Plains in Transition*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Leach, E. 1954. *Political Systems of Highland Burma: A Study of Kachin Social Structure*. Boston: Beacon Press.
- 1960. The Frontiers of "Burma". *Comparative Studies in Society and History* 3:49-68.
- Lecker, R., (ed.). 1991. *Borderlands: Essays in Canadian American Relations*. Toronto: ECW Press.
- Lefevre-Pontalis, P. 2000. *Travel in Upper Laos and on the Borders of Yunnan and Burma: The Pavie Mission Indochina Papers 1879-1895*. Vol. 5. Bangkok: White Lotus Press.
- Luebke, F. C. 1984. Regionalism and the Great Plains: problems of Concept and method. *Western Historical Quarterly* 15:19-38.
- Martinez, O. J. 1994. *Border People: Life and Society in the U.S.-Mexico Borderlands*. Tucson: University of Arizona Press.
- Matthews, A. 1992. *Where the Buffalo Roam*. New York: Grove Weidenfeld.

- McCloud, D. G. 1986. *System and Process in Southeast Asia: The Evolution of a Region*. Boulder Westview Press.
- Mignolo, W. D. 2000. *Local Histories/Global Designs: Coloniality, Subaltern Knowledges, and Border Thinking*. Princeton: Princeton University Press.
- Minghi, J. 1963. Boundary Studies in Political Geography. *Annals of the Association of American Geographers* 53:407-428.
- Morris, P. 1999. Regional Ideas and the Montana-Alberta Borderlands. *Geographical Review* 89:469-490.
- Mouhot, H. 1864. *Diary: Travels in the Central Parts of Indo-China (Siam), Cambodia, and Laos during 1858-1861*. Bangkok: White Lotus Press.
- Nevins, J. 2002. *Operation Gatekeeper: The Rise of the 'Illegal Alien' and the Making of the US-Mexico Boundary*. London: Routledge.
- Newman, D., and A. Paasi. 1998. Fences and Neighbours in the Postmodern World: Boundary Narratives in Political Geography. *Progress in Human Geography* 22:168-207.
- Norins, M. 1939. Tribal Boundaries of the Burma-Yunnan Frontier. *Pacific Affairs* 12:67-79.
- Osborne, M. 1996. *River Road to China: The Search for the Source of the Mekong, 1866-73*. New York: Atlantic Monthly Press.
- 2000. *The Mekong: Turbulent Past, Uncertain Future*. Singapore: Allen & Unwin.
- Paasi, A. 1999. "The Political Geography of Boundaries at the End of the Millennium: Challenges of the De-territorializing World," in *Curtain Iron and Gold: Reconstructing Borders and Scales of Interaction*. Edited by H. Esklinen, Ikka Liikanen and Jakka Oksa, pp. 9-24. Aldershot: Ashgate.
- Paredes, A. 1958. "The Problem of identity in a Changing Culture: Popular Expressions of Culture Conflict along the Lower Rio Grande Border," in *The Problems of Immigration: A North American View*. Edited by S. Ross. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Pinkaew L. 2006. Women, Nation, and the Ambivalence of Subversive Identification along the Thai-Burmese Border. *Sojourn* 21:68-89.
- 2008. "Re-Imagining Nation: Women's Rights and the Transnational Movement of Shan Women in Thailand and Burma," in *Transborder Issues in the Greater Mekong Sub-region*. Edited by Suchada Thaweessit, P. Vail,

- and R. Sciortino. Ubon Ratchathani: Mekong Sub-region Social Research Centre.
- Prescott, J. R. 1965. *The Geography of Frontiers and Boundaries* London: Hutchinson.
- Raj, K. V. 2006. Paradoxes on the Borders of Europe. *International Feminist Journal of Politics* 8:512-534.
- Rajah, A. 1999. Southeast Asia: Comparatist Errors and the Construction of a Region. *Southeast Asian Journal of Social Science* 27:41-53.
- Rosaldo, R. 1991. "Fables of the Fallen Guy," in *Criticism in the Borderlands: Studies in Chicano Literature, Culture and Ideology*. Edited by H. Calderon and J. D. Saldivar. Durham: Duke University Press.
- Rouse, S., (ed.). 1991. Mexican Migration and the Social Space of Postmodernism. *Diaspora* 1:8-23.
- Rubel, A. J. 1978. "The Problems of Immigration: A North American View," in *Views across the Border*. Edited by S. Ross. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Sadowski-Smith, C., (ed.). 2002. *Globalisation on the Line: Culture, Capital, and Citizenship at US Borders*. New York: Palgrave.
- Saldivar, J. D. 1997. *Border Matters: Remapping American Cultural Studies*. San Francisco: University of California Press.
- Semple, E. C. 1911. *Influences in Geographic Environment*. New York: Holt.
- Sharp, P. F. 1952. The Northern Great Plains: A Study in Canadian-American Regionalism. *Mississippi Valley Historical Review* 39:61-76.
- Smorkaloff, P. M. 1994. Shifting Borders, Free Trade, and Frontier Narratives: US, Canada, and Mexico. *American Literary History* 6:88-102.
- Solomon, R. 1970. Boundary Concepts and Practices in Southeast Asia. *World Politics* 23:1-23.
- Stuadt, K. 1998. *Free Trade? Informal Economies at the US-Mexico Border*. Philadelphia: Temple University Press.
- Sturgeon, J. 2005. *Border Landscapes: The Politics of Akha Land Use in China and Thailand*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Suchada T., P. Vail, and R. Sciortino, (eds.). 2008. *Transborder Issues in the Greater Mekong Sub-region*. Ubon Ratchthani: Mekong Sub-region Social

Research Centre.

Thongchai W. 1994. *Siam Mapped: A History of the Geo-body of a Nation*. Honolulu: University of Hawai'i Press.

Toyota, M. 2002. Review: Borders: Frontiers of Identity, Nation, and State. *Social Anthropology* 10:107-108.

-----2003. Contested Chinese Identities among Ethnic Minorities in the China, Burma, and Thai Borderlands. *Ethnic and Racial Studies* 26:301-320.

Tsing, A. L. 1994. From the Margins. *Cultural Anthropology* 9:279-297.

-----2005. *Friction: An Ethnography of Global Connection*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.

Turner, F. 1920. *The Frontier in American History*. Tucson: University of Arizona Press.

Velez-Ibanez, C. 1996. *Border Visions of One World: An Anthropology of US Mexicans of the Southwest*. Tucson: University of Arizona Press.

Vertovec, S. 1999. Conceiving and Researching Transnationalism. *Ethnic and Racial Studies* 22:447-462.

Vila, P. 2003b. "Gender and Overlapping Region, Nation, and Ethnicity on the US-Mexico Border," in *Ethnography at the Border*. Edited by P. Vila, pp. 73-104. Minneapolis: Minnesota University Press.

Vila, P., (ed.). 2003a. *Ethnography at Border*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Walker, A. 2008. "Borders in Motion on the Upper Mekong: Siam and France in 1980s," in *Recherches nouvelles sur le Laos / New research on Laos*. Edited by Y. Goudineau and M. Lorrillard. Paris: Ecole française d'Extrême-Orient.

Wasan P. 2007. Re-Emplacing Homeland: Mobility, Locality, a Returned Exile and a Thai Restaurant in Southwest China. *The Asia Pacific Journal of Anthropology* 8:117-135.

Weaver, T., and T. E. Downing, (eds.). 1976. *Mexican Migration*. Tucson: University of Arizona Press.

Widdis, R. W. 1997. Borders, Borderlands and Canadian Identity: A Canadian Perspective. *International Journal of Canadian Studies* 15:49-66.

Wijeyewardene, G., (ed.). 1990. *Ethnic Groups across National Boundaries in*

Mainland Southeast Asia. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.

Wilson, T., and H. Donnan, (eds.). 1998. *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*. Cambridge: Cambridge University Press.

Wright, M. 1998. Maquiladaro Mestizas and a Feminist Border Politics: Revisiting Anzaldúa. *Hypatia: A Journal of Feminist Philosophy* 13:114-131.